

ΤΕΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ
ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ
ΗΛΙΚΙΑΣ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ**

**A STUDY OF THE DEVELOPMENT OF SPEECH PERCEPTION
ABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN WITH QUESTIONNAIRE**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ: ΓΕΡΟΝΙΚΟΛΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΦΟΥΚΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ

ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ -ΟΥΡΣΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΡΑΣΟΣ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΠΕΣΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑ Ph.D. S.L.T

ΠΑΤΡΑ- 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	4	
Πρόλογος.....	6	
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ</i>		
1.1 Ακουστική Επεξεργασία.....	7	
1.2 Παραγωγή Ομιλίας.....	10	
1.3 Σημασιολογία.....	12	
1.4 Σύνταξη & Μορφολογία.....	14	
1.5 Πραγματολογία.....	16	
1.6 Γραπτός Λόγος.....	19	
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ.....</i>		23
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ</i>		
3.1 Σκοπός	28	
3.2 Δείγμα.....	28	
3.3 Ερευνητικό Εργαλείο.....	28	
3.4 Ερωτήσεις Ερωτηματολογίου.....	29	
3.5 Επεξεργασία και Εισαγωγή Δεδομένων.....	29	
3.6 Μέθοδοι Στατιστικής Επεξεργασίας.....	29	
3.7 Περιγραφική Στατιστική.....	30	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4.1 Ποσοτική Ανάλυση Αποτελεσμάτων.....31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ / ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ.....49

Βιβλιογραφία.....50

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία ερευνά τις ανάπτυξη των δεξιοτήτων αντίληψης του λόγου παιδιών προσχολικής ηλικίας., όπως τις αντιλαμβάνονται οι γονείς και οι φροντιστές τους. Ο λόγος που οδήγησε στην εκπόνησή της ήταν οι λίγες, έγκυρες πηγές που υπήρχαν πάνω στις συγκεκριμένες συμπεριφορές, οι οποίες αποτελούν το βασικό πυλώνα στην ανάπτυξη της γλώσσας.

Για να εκπληρωθεί ο σκοπός της εργασίας, δημιουργήθηκε ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο εξέταζε τις ηλικίες που εμφανίστηκαν για πρώτη φορά συμπεριφορές επικοινωνίας. Το ερωτηματολόγιο στόχευε σε γονείς και φροντιστές παιδιών, των οποίων η χρονολογική ηλικία, κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου ήταν μικρότερη των 5 ετών, για να αποφευχθούν λάθη από δυσκολίες στη μνήμη των γονέων/φροντιστών. Στην εργασία, αρχικά αναλύεται η τυπική πορεία της γλωσσικής ανάπτυξης, περιγράφοντας τους τομείς της γλώσσας και το πώς αυτοί εξελίσσονται για να οδηγήσουν σε ένα ολοκληρωμένο σύστημα επικοινωνίας. Ο σκοπός της ανάλυσης αυτής είναι η συγκέντρωση των στοιχείων που υπάρχουν, την παρούσα στιγμή, πάνω στην εξελικτική πορεία της γλώσσας στα παιδιά τυπικής ανάπτυξης. Επίσης σχολιάζεται η ακουστική επεξεργασία και η πορεία ανάπτυξης του γραπτού λόγου. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, τα οποία συγκρίνονται με ήδη υπάρχουσες έρευνες πάνω στο ίδιο αντικείμενο, με σκοπό την διάψευση ή επικύρωση των στοιχείων που λήφθηκαν από αυτή.

Τέλος, γίνεται συζήτηση πάνω στα αποτελέσματα και δίνονται συστάσεις για περαιτέρω ανάλυση σε επόμενες έρευνες.

ABSTRACT

The present assignment investigates, the development of abilities of speech perception in preschool children as they perceived by their parents and care-takers.

The reason which led to its elaboration was the scarcity of valid sources about these specific behaviors which are the fundamental pillar in the development of language.

For the purposes of this assignment, we designed a questionnaire which examines the ages in which certain behaviors of communication firstly appeared. The questionnaire was intended to be filled out by parents and care-takers of children up to the age of 5 years, in order to avoid confusion due to poor memory.

In this assignment, we analyze, at first, the typical process of language development, while describing key language components and the way they evolve in order to lead to a complete system of communication. The purpose of this analysis is the gathering of present information on the typical development of language in children. We also comment on auditory processing and written speech.

Furthermore, the results of our research are presented and compared to present researches with the same topic, in order to refute or validate them.

Finally, we comment on the results and give recommendations regarding further analysis of the subject in future assignments.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο λόγος είναι ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται από τον άνθρωπο εδώ και χιλιάδες χρόνια. Η «εφεύρεση» αυτού του εργαλείου ήρθε ως αποτέλεσμα ενός εύρους δομικών αλλαγών στον ανθρώπινο εγκέφαλο, και με τη σειρά του αποτέλεσε το έναυσμα για πολλές ακόμα αλλαγές. Μέσω του λόγου, ο άνθρωπος ξεκίνησε να ανταλλάζει ήδη υπάρχουσες γνώσεις και να συζητάει για ιδέες που θα μπορούσαν να καλυτερεύσουν τη ζωή του. Εκτός από ανταλλαγές απλών νοημάτων, ο λόγος έδωσε τη δυνατότητα για τη διαιώνιση της γνώσης. Κάθε εύρημα που βοηθούσε στο ανέβασμα του βιοτικού επιπέδου μεταβιβαζόταν στις μετέπειτα γενιές, αρχικά μέσω του προφορικού λόγου, δηλαδή από στόμα σε στόμα, και στη συνέχεια δια μέσω του γραπτού λόγου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

1.1 Ακουστική Επεξεργασία

Η επικοινωνία με τη χρήση του λόγου περιλαμβάνει τέσσερις οδούς. Οι δύο από αυτές έχουν να κάνουν με την κατανόηση του λόγου και οι άλλες δύο με την παραγωγή του (Παπαθανασίου, 2014). Συγκεκριμένα, μιλάμε για κατανόηση και παραγωγή προφορικού αλλά και γραπτού λόγου. Είναι λογικό να παρατηρήσουμε πως για την διαδικασία της γλωσσικής πρόσληψης υπάρχει μια πολύ σημαντική αίσθηση. Η ακοή. Η ανάπτυξη της ακοής είναι από τους πιο σημαντικούς παράγοντες για την μετέπειτα τυπική, γλωσσική ανάπτυξη. Για αυτό το λόγο, η φύση έχει προβλέψει ώστε ο ακουστικός μηχανισμός να είναι από τους πρώτους που ωριμάζουν, συγκεκριμένα από την 28^η εβδομάδα της κύησης (Σίμος, 2008), με αποτέλεσμα το έμβρυο να είναι σε θέση να ακούει ήχους του εσωτερικού (ήχοι του σώματος της μητέρας) αλλά και του εξωτερικού περιβάλλοντος, οι οποίοι το βοηθούν να αναπτύξει νευρωνικά δίκτυα που εξειδικεύονται στην πρόσληψη, επεξεργασία και ανταλλαγή πληροφοριών που εισέρχονται από την ακουστική είσοδο.

Από τη στιγμή που ο ήχος θα ταξιδέψει μέσω του αέρα προς τα αυτιά ενός εμβρύου, μέχρι τη στιγμή που θα πραγματοποιηθεί η επεξεργασία του και θα εξαχθεί το τελικό συμπέρασμα, υπάρχουν κάποια στάδια επεξεργασίας στα οποία υπόκειται ο ήχος (Stachouse & Wells, 1997).

Το πρώτο στάδιο είναι ο διαχωρισμός ανάμεσα στους ήχους ομιλίας και στους υπόλοιπους περιβαλλοντικούς ήχους. Αυτή είναι μια διαδικασία η οποία δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί πλήρως. Παρόλα αυτά, οι έρευνες δείχνουν δύο πιθανά σενάρια(Πρωτόπαπας, 2008). Σύμφωνα με το πρώτο, η απόφαση σχετικά με το εάν ένας ήχος αποτελεί ομιλία ή όχι γίνεται χρησιμοποιώντας πληροφορίες σχετικά με την πηγή του ήχου. Αυτό σημαίνει πως ο εγκέφαλος

αναλύει στοιχεία που δέχεται, χρησιμοποιώντας το πλεονέκτημα του ζεύγους αυτιών, για να εντοπίσει την πηγή του ήχου και να κρίνει αν πρόκειται για ομιλία ή όχι. Το δεύτερο σενάριο βασίζεται στην πλαστικότητα του εγκεφάλου και υποθέτει πως η συνεχής υποβολή του ανθρώπου σε ήχους ομιλίας κάνει τον εγκέφαλο ικανότερο στην επεξεργασία τους, με αποτέλεσμα την ολοένα και ταχύτερη απαλοιφή ήχων που δεν αποτελούν ομιλία.

Το δεύτερο στάδιο στην ακουστική επεξεργασία είναι η φωνολογική αναγνώριση. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει την ακουστική αξιολόγηση των φωνημάτων ως προς τον τόπο και τρόπο άρθρωσης και την ηχηρότητά τους. Η αξιολόγηση αυτή γίνεται κυρίως ακουστικά, αλλά επιβοηθείται και από οπτικές πληροφορίες, όταν έχει ολοκληρωθεί η ανάπτυξη της όρασης και της οπτικής αντίληψης, και αποτελεί ουσιαστικά μια ακουστική (και οπτική) απόφαση σχετικά με το τι κινήσεις έκανε η γλώσσα του ομιλητή, τον τρόπο με τον οποίο εξήλθε ο αέρας κατά την παραγωγή του ήχου και το αν υπήρξε δόνηση των φωνητικών χορδών. Οι έρευνες έχουν δείξει πως η φωνολογική αναγνώριση και διάκριση είναι μια διαδικασία της οποίας τα αποτελέσματα αφορούν κατηγορικές τιμές. Αυτό σημαίνει πως ένας παραγόμενος ήχος του οποίου τα χαρακτηριστικά είναι λίγο αλλοιωμένα και τείνει να μοιάζει με έναν άλλον ήχο, μετά την επεξεργασία του, θα κριθεί ότι είναι ένας από τους δυο αυτούς ήχους, και ποτέ ένας ενδιάμεσος (Repp, 1984). Αυτό προκύπτει καθώς τα εισερχόμενα ακουστικά χαρακτηριστικά του ήχου συγκρίνονται με τα χαρακτηριστικά του φωνολογικού λεξικού και ως αποτέλεσμα προκύπτει ο ήχος με τον οποίο υπάρχουν οι μεγαλύτερες ομοιότητες.

Στα δυο τελευταία στάδια της επεξεργασίας, ο εισερχόμενος ήχος συγκρίνεται με τις φωνολογικές και σημασιολογικές αναπαραστάσεις του ακροατή για να εξαχθεί το τελικό συμπέρασμα.

Στο ταξίδι που ακολουθεί η ανάπτυξη της ακουστικής επεξεργασίας της ομιλίας, τελευταίος σταθμός είναι η κατανόηση της, παρά τα φαινόμενα συνάρθρωσης και συνυπολογίζοντας τα φαινόμενα προσωδίας και επιτονισμού. Η συνάρθρωση είναι ένα φαινόμενο κατά το οποίο, ήχοι που παράγονται «κοντά» ο ένας με τον άλλο, επηρεάζονται ως προς τα χαρακτηριστικά τους. Επίσης, πολλές φορές κατά την καθημερινή ομιλία μας, οι ήχοι που παράγουμε δεν είναι «τέλειοι», δηλαδή οι κινήσεις των αρθρωτών έχουν μικρές αποκλίσεις από τις κινήσεις που γίνονται κατά τη μεμονωμένη παραγωγή φωνήματος. Αυτό το φαινόμενο ονομάζεται υποάρθρωση(Πρωτόπαπας, 2008). Επιπλέον, δυο ακόμη χαρακτηριστικά τίθενται προς αξιολόγηση, αυτό του επιτονισμού και της προσωδίας. Μέσω αυτών, δίνεται έμφαση σε ένα κομμάτι της πρότασης ή της λέξης, αλλάζοντας το συνολικό νόημα της εκφοράς. Μπορεί να ειπωθεί λοιπόν, πως όταν έχουν συμπεριληφθεί αυτοί οι παράγοντες, έχει ολοκληρωθεί πλέον η ακουστική αξιολόγηση της ομιλίας και έχουμε μια ολοκληρωμένη κατανόηση του εισερχόμενου μηνύματος.

Όλα τα παραπάνω συμβάλλουν στην αποκωδικοποίηση των ήχων του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τις έρευνες, τα βρέφη προτιμούν τη φωνή της μητέρας τους από τις φωνές άλλων ανθρώπων (Decasper A. , Fifer W.), και δείχνουν προτίμηση προς τη μητρική τους γλώσσα, σε σχέση με άλλες γλώσσες (Πρωτόπαπας, 2008). Έτσι δημιουργείται μια οικειότητα προς τη μητέρα αλλά και προς τη μητρική γλώσσα. Ένα νεογέννητο μωρό έχει την δυνατότητα να μάθει οποιαδήποτε γλώσσα, με της οποίας τα χαρακτηριστικά έρχεται σε επαφή περισσότερο. Καθώς μεγαλώνει όμως, χάνει την έμφυτη δυνατότητα αυτή και τείνει να επεξεργάζεται σωστά και να κατανοεί μόνο τα νοήματα που παράγονται στη μητρική του γλώσσα. Επίσης, η επαφή με τα χαρακτηριστικά της γλώσσας, ήδη από την ενδομήτρια ζωή, εξοικειώνει το βρέφος με τα

φωνήματα, τις συλλαβές, τον επιτονισμό και την προσωδία της γλώσσας, με αποτέλεσμα να ξεκινάει, έτσι, το μονοπάτι προς την κατανόησή της.

1.2 Παραγωγή Ομιλίας

Η ομιλία είναι μια διαδικασία που περιλαμβάνει τη χρήση των συστημάτων αναπνοής, φώνησης και άρθρωσης με σκοπό την παραγωγή ήχων (Οκαλίδου, 2008). Βασικά ανατομικά μέρη που οδηγούν στην παραγωγή ομιλίας είναι οι πνεύμονες, ο λάρυγγας και οι αρθρωτές. Τα βρέφη έχουν κάποιες διαφορές στις περιοχές αυτές, σε σχέση με τους ενήλικες, με αποτέλεσμα να υπάρχουν κάποιες διαφορές μεταξύ της παραγωγής ενός βρέφους και ενός ενήλικα.

Η παραγωγή ομιλίας ξεκινάει στα βρέφη από το στάδιο του βαβίσματος. Αρχικά, το βρέφος παράγει «κραυγές» όπως ο βήχας και το φτέρνισμα, που προέρχονται από φυσικές ανάγκες, και ήχους όπως το γέλιο και το κλάμα. Στο στάδιο αυτό, το βρέφος παράγει και τους πρώτους ήχους που αποτελούν τα θεμέλια της ομιλίας. Αυτοί οι ήχοι παράγονται με κλειστό το στόμα, χωρίς κίνηση των αρθρωτών, με αποτέλεσμα να έχουν μεγάλη ρινικότητα. Μετά από τον δεύτερο μήνα ζωής, αρχίζουν και πραγματοποιούνται οι πρώτες αρθρωτικές κινήσεις, δημιουργώντας στοματικούς και υπερωικούς ήχους και αλλάζοντας την αντήχηση από ρινική σε στοματική. Μετά από ακόμα δυο μήνες, ξεκινούν οι πειραματισμοί. Το βρέφος αρχίζει και «παίζει» με το σύστημα ομιλίας του, παράγοντας διχειλικά σύμφωνα και συνδυάζοντάς τα με διάφορα φωνήεντα, δημιουργώντας, έτσι, το λεγόμενο «οριακό βάβισμα». Στους 6 μήνες, παρατηρούνται ταχείες και επαναλαμβανόμενες ηχητικές ακολουθίες συλλαβών, που προκύπτουν από κινήσεις της γλώσσας και της κάτω γνάθου. Ύστερα από την ηλικία των 9 μηνών, οι συλλαβές που παράγονται είναι πολλών ειδών και συνδυάζονται μεταξύ τους,

δημιουργώντας πολλαπλούς συνδυασμούς ήχων, οι οποίοι αρχίζουν να μοιάζουν ακουστικά με την ομιλία των ενηλίκων, χωρίς όμως να έχουν κάποιο νόημα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί πως όλα τα παραπάνω στάδια αποτελούν ένα είδος «εκγύμνασης» του συστήματος ομιλίας, προετοιμάζοντάς το, έτσι, για την πρώτη παραγωγή ολοκληρωμένων νοημάτων, η οποία μπορεί να ξεκινήσει μετά από το πέρασμα μέσα από τα παραπάνω στάδια, όμως συνήθως συμβαίνει παράλληλα με αυτά.

Το επόμενο στάδιο αποτελεί την μετάβαση από το βάβισμα στην ομιλία και περιλαμβάνει δυο κανόνες. Αρχικά, πρέπει να έχει συμβεί μια σχετική φυσιολογική ωρίμανση του μηχανισμού της ομιλίας. Δεύτερον, οι επιλογές του βρέφους ως προς το τι θα παραγάγει, επηρεάζονται από τα χαρακτηριστικά της μητρικής του γλώσσας και από το φωνητικό του ρεπερτόριο. Κατά κύριο λόγο, οι παραγωγές περιλαμβάνουν μονοσύλλαβες και δισύλλαβες λέξεις, καθώς και διχειλικά σύμφωνα, κυρίως.

Το παραπάνω μεταβατικό στάδιο ακολουθείται από την παραγωγή της πρώτης, γενικώς αναγνωρίσιμης από τυπικούς ομιλητές της γλώσσας, λέξης, το λεγόμενο ολοφραστικό στάδιο. Έχοντας φτάσει στο στάδιο αυτό, το βρέφος έχει ήδη φωνολογικές αναπαραστάσεις που συνδέονται με νοήματα, τα οποία αρχίζει να παράγει. Οι παραγωγές αυτές δεν είναι, αρχικά, άρτια εκτελεσμένες. Ξεκινούν με αλλοιώσεις, μεταφορές και απαλοιφές των φωνημάτων, γνωστές και ως «φωνολογικές διεργασίες», οι οποίες χάνονται με τον καιρό, καθώς το βρέφος ανακαλύπτει σωστότερους τρόπους εκτέλεσης μιας κίνησης και αποκτά καλύτερο αρθρωτικό έλεγχο. Οι συλλαβική δομή και η προτίμηση στον τρόπο άρθρωσης εξαρτάται από τη μητρική

γλώσσα, με συχνότερες εμφανίσεις μονοσύλλαβων, δισύλλαβων λέξεων και διχειλικών συμφώνων.

Η φωνολογική ανάπτυξη ολοκληρώνεται περίπου στα 7 έτη. Σε αυτό το σημείο, το παιδί έχει κατακτήσει όλα τα φωνήματα της γλώσσας του και μπορεί να τα προφέρει άρτια και με μεγάλη ταχύτητα άρθρωσης κατά την αυθόρμητη ομιλία. Η σειρά με την οποία κατακτούνται τα φωνήματα διαφέρει από γλώσσα σε γλώσσα, όμως ένας γενικός κανόνας είναι πως τα στιγμικά και τα ρινικά σύμφωνα κατακτώνται πριν από τα τριβόμενα και τα προστριβόμενα.

Όσον αφορά την προσωδία, ο περιορισμένος λαρυγγικός έλεγχος κάνει αδύνατη τη χρήση της, πριν τους 6 μήνες. Όταν, όμως, το βρέφος αρχίζει και αποκτά καλύτερο έλεγχο του λάρυγγα, βλέπουμε την πρώτη εμφάνιση προσωδιακών χαρακτηριστικών, όπως κατιούσες και ανιούσες προσωδιακές καμπύλες κατά τη διάρκεια του βαβίσματος. Μετά το πρώτο έτος ζωής, η προσωδία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δηλώσει άρνηση, ερώτηση ή να δώσει έμφαση σε στοιχεία της λέξης ή της πρότασης.

1.3 Σημασιολογία

Η ανάπτυξη του λόγου είναι μια περίπλοκη διαδικασία που απαιτεί την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον. Η γνώση που έχει κατακτηθεί από τον άνθρωπο επηρεάζεται από νέες, εισερχόμενες πληροφορίες ενώ ταυτόχρονα επηρεάζει τον τρόπο που αυτές οι πληροφορίες γίνονται κατανοητές. (Marslen-Wilson, 1989). Δυο άνθρωποι με διαφορετικές προϋπάρχουσες γνώσεις θα εξάγουν διαφορετικό συμπέρασμα από το ίδιο ερέθισμα. Επίσης, ο άνθρωπος τείνει να απορροφά και να κατανοεί αρτιότερα πληροφορίες τις οποίες δέχεται σε

καθημερινή βάση. Τα παραπάνω εξηγούν το λόγο για τον οποίο η ανάπτυξη των εννοιών διαφέρει από παιδί σε παιδί.

Το βρέφος, καθώς αναπτύσσεται, παρατηρεί τον κόσμο γύρω του, δημιουργώντας συνδέσεις ανάμεσα στις πληροφορίες που δέχεται από το περιβάλλον και τις ακουστικές πληροφορίες που δέχεται δια μέσω της γλώσσας (McNamara, 1972). Συνδέει, δηλαδή, τα αντικείμενα με την ονομασία τους. Η συναναστροφή με το περιβάλλον γίνεται, αρχικά, με τον ίδιο τρόπο για όλα τα αντικείμενα, με συμπεριφορές όπως το δάγκωμα και το κούνημά τους. Ύστερα, όμως, οι συμπεριφορές διαφοροποιούνται ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ανήκει κάθε αντικείμενο.

Οι κατηγορίες που δημιουργούν τα παιδιά μετά το πρώτο έτος της ζωής τους είναι κατηγορίες βασικού επιπέδου (Rosch, Mervis, Gray, Johnson, & Boyles-Braem, 1976). Αυτό σημαίνει πως αναγνωρίζουν έννοιες κατώτερου επιπέδου όπως το σκυλί (ανήκει στο ανώτερο επίπεδο «ζώα»). Σε αυτό το στάδιο, το παιδί μπορεί να ξεχωρίσει έννοιες κατώτερου επιπέδου που ανήκουν σε διαφορετικά ανώτερα επίπεδα, καθώς υπάρχει αδρή διαφορά στα βασικά χαρακτηριστικά τους (π.χ. ζώα-οχήματα). Μέχρι την ηλικία των 2, περίπου, ετών, τα παιδιά στηρίζονται εξολοκλήρου στα αντιληπτικά εμφανή χαρακτηριστικά των κατηγοριών και όχι στα δομικά χαρακτηριστικά (Gelman & Coley, 1990).. Ένα παράδειγμα της προαναφερθείσας δήλωσης είναι πείραμα κατά το οποίο η πλειοψηφία παιδιών ηλικίας 2 ετών κατηγοριοποίησαν τον πτεροδάκτυλο ως πουλί αντί για δεινόσαυρο. Σε παρόμοια πειράματα των Gelman και Markman (1986, 1987) τα οποία περιελάμβαναν παιδιά ηλικίας τριών και τεσσάρων ετών παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά πρόσδιδαν σωστά τα χαρακτηριστικά των ζώων με βάση την κατηγορία στην οποία ανήκουν και όχι με βάση τα αντιληπτικά χαρακτηριστικά

τους. Αυτό υποδεικνύει πως σε αυτές τις ηλικίες ξεκινά η κατηγοριοποίηση με βάση τις βαθύτερες έννοιες, τουλάχιστον όσον αφορά τα ζώα. Παρατηρείται επίσης πως μέχρι την ηλικία των 6 ετών, τα παιδιά ταξινομούν τις κατηγορίες με βάση θεματικές σχέσεις, δηλαδή συνδέουν συνειρμικά το ποτήρι με το νερό και το λουλούδι με τη μέλισσα (Smiley & Brown, 1979), ενώ, μετά την ηλικία των 10 ετών ταξινομούν βάσει κατηγορικών σχέσεων, δηλαδή συνδέουν το ποτήρι με το πιάτο και το λουλούδι με το δέντρο (Smiley & Brown, 1979)

1.4 Σύνταξη & Μορφολογία

Η κατάκτηση της γλώσσας στα παιδιά ακολουθεί παρόμοια εξελικτικά στάδια ανεξάρτητα από τη γλώσσα την οποία κατακτούν. Η κατάκτηση της σύνταξης και της μορφολογίας ξεκινάει από το πρώτο έτος της ζωής και ολοκληρώνεται περίπου στο τέταρτο (Μαρίνης, 2008).

Στο πρώτο στάδιο που παρατηρούμε κατά τη διάρκεια της γλωσσικής ανάπτυξης, το στάδιο της μιας λέξης, τα παιδιά παράγουν μεμονωμένες λέξεις, οι οποίες είναι συνήθως ουσιαστικά και ονόματα, ενώ σπανιότερα παράγουν και ρήματα (Gentner, 1982). Επειδή ακριβώς προφέρουν μια λέξη τη φορά, είναι δύσκολο να γίνει κατανοητό το αν έχουν ξεκινήσει να κατακτούν τη σύνταξη και τη μορφολογία της μητρικής τους γλώσσας, παρόλα αυτά, είναι εμφανές πως έχουν ξεκινήσει να δημιουργούν ένα νοητικό λεξικό (Μαρίνης, 2008).

Το επόμενο στάδιο ενδιαφέροντος είναι το στάδιο των δυο λέξεων, το οποίο εμφανίζεται περίπου στην ηλικία των δυο ετών (Μαρίνης, 2008). Στο στάδιο αυτό, έχουμε παραγωγή δυο λέξεων από το παιδί, οι οποίες κάποιες φορές έχουν σταθερή σειρά, ενώ κάποιες άλλες φορές δεν έχουν (Owens, 2001). Οι λέξεις που χρησιμοποιούνται ανήκουν κυρίως στις λεξικές κατηγορίες, όπως τα ουσιαστικά, τα ονόματα και τα επίθετα. Η τήρηση όμως, μιας συντακτικά

σωστής σειράς, κατά την παραγωγή λέξεων που δεν έχουν μοντελοποιηθεί από το παιδί (δηλαδή παράγονται αυθόρμητα ως ζεύγος), δείχνει πως έχει αρχίσει να αποκτάται η σύνταξη της γλώσσας. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως στο στάδιο αυτό, το παιδί έχει ξεκινήσει να κατακτάει κάποιες σημασιολογικές σχέσεις όπως αυτή του Δράστη και της Πράξης (Δράστης+ Πράξη = παιδί παίζει) (Brown, 1973).

Το τρίτο στάδιο περιλαμβάνει τη χρήση περισσότερων από δύο λέξεων. Η ανάβαση αυτού του αναπτυξιακού σκαλοπατιού συμβαίνει καθώς το παιδί συνδυάζει περισσότερες από μία σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ τους, όπως για παράδειγμα αυτή του Δράστη και της Πράξης με αυτή της Πράξης και του Αντικειμένου, δημιουργώντας μια κοινή σημασιολογική σχέση Δράστη, Πράξης και Αντικειμένου (Δράστης +Πράξη +Αντικείμενο = παιδί παίζει μπάλα) (Brown, 1973). Επίσης, αυτή είναι η περίοδος στην οποία έχουμε την εμφάνιση των πρώτων λεξικών μορφημάτων, όπως τα άρθρα, κλιτικών μορφημάτων, όπως οι καταλήξεις των ουσιαστικών στον πληθυντικό, και καταλήξεων στα ρήματα. Η χρήση των μορφημάτων, όμως, γίνεται αρχικά σε περιορισμένα γλωσσικά περιβάλλοντα, υποδιαιρώντας το στάδιο αυτό στο υποστάδιο της λεξικής χρήσης, στο οποίο τα μορφήματα χρησιμοποιούνται σε συνδυασμό με περιορισμένο αριθμό λέξεων, ή σε συγκεκριμένες εκφράσεις. Ακολουθώντας αναπτυξιακά το παραπάνω στάδιο, ερχόμαστε σε επαφή με το στάδιο παραγωγικής χρήσης, στο οποίο έχουμε μια πιο ευρεία χρήση των μορφημάτων, η οποία χαρακτηρίζεται από μια υπεργενίκευση των προηγούμενων κανόνων που γνώριζε το παιδί (Μαρίνης, 2008). Έτσι έχουμε σωστή και παραγωγική χρήση των μορφημάτων, καθώς και σωστή χρήση της σύνταξης.

1.5 Πραγματολογία

Εώς τώρα αναφερθήκαμε σε δυο από τα τρία συστατικά μέρη της γλώσσας ,κατά Bloom και Lahey(1978), τη μορφή και το περιεχόμενο, αφήνοντας τελευταία τη χρήση ή πραγματολογία, δηλαδή την επικοινωνία που τροποποιείται καθώς αλλάζουν οι κοινωνικοί, χωροχρονικοί και πολιτισμικοί παράγοντες που διέπουν τη συζήτηση(Andersen-Wood & Smith,1997). Η πραγματολογία έχει χαρακτηριστεί επίσης ως κοινωνική επικοινωνία και έχει παρομοιαστεί με έναν χορό του οποίου τα μέρη πρέπει να γνωρίζουν και οι δυο παρτενέρ (Anderson, 2002) .Τα μέρη αυτά είναι «το άκουσμα της μουσικής», δηλαδή η υπάρχουσα πρόθεση για επικοινωνία, «τα βήματα του χορού», δηλαδή η γνώση των λεκτικών και μη λεκτικών δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για την επικοινωνία, «η διαδικασία του χορού», δηλαδή η αλληλεπίδραση μεταξύ των παρτενέρ που περιλαμβάνει την προσαρμογή του καθενός στο στυλ του άλλου και, τέλος, «το πάτωμα του χορού», δηλαδή το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα η επικοινωνία.

Καθώς η πραγματολογία περιλαμβάνει τις μη λεκτικές πληροφορίες που μεταφέρονται με την επικοινωνία, χωρίζεται σε προγλωσσική και γλωσσική πραγματολογία (Βογινδρούκας, 2008).

Στο στάδιο ανάπτυξης της προγλωσσικής πραγματολογίας, υπάρχουν τρία υπο-στάδια, τα οποία ακολουθούνται από όλα τα παιδιά(Bloom & Lahey, 1978). Στο πρώτο, το παιδί χρησιμοποιεί βασικά επικοινωνιακά σημάδια όπως το κλάμα, το χαμόγελο, η βλεμματική επαφή και οι σωματικές κινήσεις, τα οποία προκύπτουν ως αποτέλεσμα βιολογικών του αναγκών. Με τον καιρό μαθαίνει να ελέγχει αυτούς τους τρόπους επικοινωνίας, όμως παραμένει δέσμιος ενός αρκετά περιορισμένου ρεπερτορίου. Στο δεύτερο στάδιο, το παιδί

ξεκινάει να χρησιμοποιεί λέξεις για να πάρει αυτό που θέλει. Στην περίπτωση που οι λέξεις δεν επιφέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα, υποβοηθά την επικοινωνία του με τη χρήση μη λεκτικών σημαδιών. Στο τελευταίο στάδιο, το παιδί έχει μάθει πλέον πώς και σε ποιόν να απευθύνεται, ενώ παράλληλα έχει ενδυναμώσει το στόλο των επικοινωνιακών του συμπεριφορών.

Παραπάνω, αναλύσαμε την προγλωσσική πραγματολογία, η οποία περιλαμβάνει τα στάδια ανάπτυξης των επικοινωνιακών δεξιοτήτων έως το σημείο εμφάνισης των πρώτων λέξεων. Συνεχίζοντας, θα αναφερθούμε στην γλωσσική πραγματολογία, η οποία αφορά την κατάλληλη χρήση της γλώσσας εντός του κοινωνικού πλαισίου.

Κατά την προσχολική ηλικία, παρατηρούμε δυο τομείς ανάπτυξης της γλωσσικής πραγματολογίας (Bernstein & Tiegerman, 1993). Ο πρώτος περιλαμβάνει την εξειδίκευση στη χρήση των επικοινωνιακών λειτουργιών και ο δεύτερος την ανάπτυξη της συζήτησης ως λειτουργίας. Ο πρώτος τομέας ανάπτυξης διακατέχεται από μια διεύρυνση του ρεπερτορίου του παιδιού. Ενώ σε μικρή ηλικία, οι λειτουργίες που συμβαίνουν εντός του κοινωνικού πλαισίου είναι περιορισμένες, καθώς αυξάνεται η χρονολογική ηλικία, το γνωστικό και κοινωνικό επίπεδο του παιδιού, πραγματοποιείται παράλληλα και μια αύξηση στον αριθμό και στην ποιότητα των πραγματολογικών λειτουργιών. Συγκεκριμένα, μέχρι το πέμπτο έτος της ζωής του, το παιδί μπορεί να χρησιμοποιήσει τη γλώσσα για να μιμηθεί, να λάβει πληροφορίες, να περιγράψει και να διηγηθεί ένα γεγονός, να εκφράσει τις ανάγκες του, να περιγράψει μια εικόνα και να απαντήσει σε ερωτήσεις που του τίθενται (Moerk, 1975). Όσον αφορά τον δεύτερο τομέα, ο οποίος σχετίζεται με την ανάπτυξη της λειτουργίας της

συζήτησης, αρχικά το παιδί κάνει σύντομες συζητήσεις που αφορούν τα γεγονότα του παρόντος, και τα αντικείμενα πλησίον του παιδιού. Στα τρία έτη φαίνεται να υπάρχει κατανόηση της εναλλαγής σειράς μεταξύ των συνομιλητών ενώ η συζήτηση μπορεί να αφορά ένα γενικότερο θέμα από τα ενδιαφέροντα του παιδιού. Έως τα τέσσερα έτη, το παιδί έχει απορροφήσει από το περιβάλλον του πληροφορίες σχετικά με την κοινωνική πλευρά της συζήτησης και αρχίζει να προσαρμόζει την επικοινωνία του ανάλογα με το συνομιλητή, έχοντας παράλληλα και κάποιο ενδιαφέρον για τη γνώμη αυτού. Μέχρι να φτάσει το έβδομο έτος της ζωής του, το παιδί κατέχει στην επικοινωνιακή του φαρέτρα ένα σύνολο από λειτουργίες υψηλού επιπέδου, όπως η διατήρηση της συζήτησης, η διευκρίνιση του παραγόμενου μηνύματος, και η χρήση και κατανόηση της πλάγιας αίτησης (π.χ. «αυτό το ραδιόφωνο μου προκαλεί πονοκέφαλο»). Επίσης, είναι σε θέση να κάνει αίτηση για επεξήγηση, να προσαρμόζει την επικοινωνία του ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και την κοινωνική θέση του συνομιλητή, καθώς και να κατανοεί ανέκδοτα και να εκφράζει έναν μεγάλο αριθμό των συναισθημάτων του (Dewart & Summers, 1988).

“Στην ολοκλήρωση των πραγματολογικών δεξιοτήτων συμβάλλει μια σειρά γνωστικών λειτουργιών που περιγράφονται από τη «θεωρία του νου» (Premack & Woodruff, 1978)” (Βογινδρούκας, 2008). Αυτές είναι η θεωρία της συσχέτισης (Sperber & Wilson, 1986) και η θεωρία της κεντρικής συνοχής (Frith, 1994). Σύμφωνα με τη θεωρία του νου, μετά το τέταρτο έτος ζωής, το παιδί γίνεται ικανό να κατανοεί ότι ο συνομιλητής του σκέφτεται και να κάνει υποθέσεις σχετικά με τις σκέψεις αυτές.

Η θεωρία της συσχέτισης των Sperber & Wilson (1986) περιγράφει πως η επιτέλεση μιας αποτελεσματικής πράξης επικοινωνίας προϋποθέτει ότι η πληροφορία που μεταφέρεται είναι κατάλληλη για το επικοινωνιακό πλαίσιο ,είναι σχετική με τις γνώσεις του ακροατή, και μεταφέρεται με τέτοιο τρόπο ώστε να απαιτεί την ελάχιστη επεξεργασία για να γίνει κατανοητή(Βογινδρούκας, 2008). Η θεωρία της κεντρικής συνοχής(Frith, 1994), συνεχίζοντας, αναλύει πως η οργάνωση των εισερχομένων πληροφοριών σε μια δυαδική κατάσταση επικοινωνίας γίνεται οργανωμένα, με αποτέλεσμα το άτομο να μπορεί να εστιάζει στις σημαντικές πληροφορίες, αγνοώντας αυτές που θεωρεί μη-συμβατές με το νόημα(Βογινδρούκας,2008).

1.6 Γραπτός Λόγος

Νωρίτερα, αναφερθήκαμε στην επικοινωνία μέσω της παραγωγής και κατανόησης προφορικού λόγου, δηλαδή της ομιλίας, όμως, η επικοινωνία μπορεί να πραγματοποιηθεί και δια μέσω του γραπτού λόγου, ο οποίος περιλαμβάνει τις δεξιότητες της ανάγνωσης, της ορθογραφίας και της συγγραφής(Νικολόπουλος, 2008).

Η ανάπτυξη της αναγνωστικής ικανότητας πραγματοποιείται, σύμφωνα με την Frith(1985), σε τρία εξελικτικά στάδια. Το πρώτο είναι το επονομαζόμενο λογογραφικό στάδιο, στο οποίο ο αναγνώστης δεν κατέχει ακόμα την σύνδεση μεταξύ φωνήματος και γραφήματος, γεγονός το οποίο τον οδηγεί σε ανάγνωση βασιζόμενη σε κάποια οπτικά χαρακτηριστικά της λέξης, όπως το μήκος. Στο μετέπειτα αλφαβητικό στάδιο, ο αναγνώστης έχει κατακτήσει τις έννοιες των γραφημάτων και έχει συνδέσει το κάθε γράφημα με το αντίστοιχο φώνημα, όμως δεν έχει εμπειρία στην ανάγνωση. Έτσι, η αποκωδικοποίηση της γραπτής λέξης γίνεται αργά, με ρυθμό

ενός γραφήματος τη φορά, προχωρώντας σταδιακά στη συλλαβική ανάγνωση. Η συνεχής πρακτική οδηγεί στην ανάγνωση όλο και περισσότερων άγνωστων λέξεων και συνεπώς στην ανάπτυξη του οπτικού λεξιλογίου. Τέλος, στο ορθογραφικό στάδιο ο αναγνώστης έχει αυτοματοποιήσει, πλέον, την ανάγνωσή του και ξεκινάει να αναγνωρίζει τις λέξεις μέσω των ορθογραφικών αλληλουχιών τους, όπως τα καταληκτικά μορφήματα των ρημάτων. Στο στάδιο αυτό παρατηρείται και η μεγαλύτερη αύξηση της ταχύτητας ανάγνωσης.

Μια άποψη που υποστηρίζεται από την Frith είναι πως η ορθογραφική ικανότητα περιλαμβάνει τη διαδοχή των ίδιων σταδίων μέσω των οποίων αναπτύσσεται η αναγνωστική ικανότητα, αλλά με διαφορετικό συγχρονισμό. Αρχικά, δηλαδή, το άτομο επηρεάζεται από την αναγνωστική του ικανότητα και μαθαίνει να γράφει λογογραφικά, δηλαδή γράφει συγκεκριμένες λέξεις των οποίων τις γραφοκινητικές συνταγές έχει μάθει απ' έξω (π.χ. το όνομά του). Στη συνέχεια, έχοντας πλέον μάθει το αλφάβητο και τις κινήσεις που χρειάζονται για τη γραφική αναπαράσταση κάθε φωνήματος, συνεχίζει γράφοντας αλφαβητικά, δηλαδή γράμμα προς γράμμα, αποκτώντας, έτσι, εμπειρία, η οποία τον οδηγεί στο ορθογραφικό στάδιο, όπου πλέον έχει αυτοματοποιήσει τις διαδικασίες που είναι απαραίτητες για τη γραφή και μπορεί να αναπτύξει μεγάλες ταχύτητες.

Η συγγραφική ικανότητα περιλαμβάνει τις δεξιότητες που οδηγούν σε επικοινωνία μέσω ενός γραπτού κειμένου, το οποίο έχει γραμματικό-συντακτική και εκφραστική επάρκεια, καθώς και σαφήνεια. Ο Levine(1987) υποστηρίζει πως υπάρχουν 6 στάδια μέσα από τα οποία συμβαίνει η ανάπτυξη της συγγραφικής ικανότητας:

Το πρώτο στάδιο ονομάζεται στάδιο της μίμησης επειδή ακριβώς το παιδί μιμείται το γράψιμο του ενήλικα χρωματίζοντας και παίζοντας με το χαρτί και τα μολύβια. Στην προνηπιακή και νηπιακή ηλικία αποκτούν προτίμηση στο χέρι γραψίματος και αρχίζουν να εμφανίζουν τα πρώτα γράμματα που μοιάζουν με αυτά των ενηλίκων.

Στο δεύτερο στάδιο της γραφικής παρουσίασης, το οποίο ξεκινάει στην Α' Δημοτικού και τελειώνει στη Β' Δημοτικού, το παιδί είναι κυρίως απασχολημένο με την εμφάνιση του γραπτού του, όντας συχνά περήφανο για το κατόρθωμά του ή επιφυλακτικό για την αποτυχία του. Πλέον γράφει αποκλειστικά με το ένα χέρι και έχει υιοθετήσει λαβή χειρισμού του μολυβιού. Η ιδιοδεκτική και κιναισθητική ανατροφοδότηση ξεκινάει την πορεία της ως σύμμαχος στο γράψιμο, βοηθώντας το παιδί στο να αντιγράψει πιο γρήγορα κάτι που βλέπει από μια άλλη σελίδα ή από έναν πίνακα. Επίσης μαθαίνει τη διαφορά μεταξύ των πεζών και κεφαλαίων γραμμάτων και τροποποιεί τη γραμματοσειρά του ώστε να εφαρμόζει στο κάθε πλαίσιο.

Στο τρίτο στάδιο, αυτό της προοδευτικής ενσωμάτωσης, που διαρκεί έως την Δ' Δημοτικού, ο συγγραφέας ξεκινάει να χρησιμοποιεί τη στίξη, τη σύνταξη και τη γραμματική με σκοπό τη συγγραφή κειμένων. Τα κείμενα αυτά είναι συνήθως αρκετά απλοϊκά καθώς οι σκέψεις που περνούν από το μυαλό του παιδιού γράφονται κατευθείαν στο χαρτί, χωρίς κάποια περαιτέρω επεξεργασία που βοηθάει στην εννοιολογική σαφήνεια και ομαλή μετάβαση μεταξύ των νοημάτων. Σπάνια είναι, επίσης, η χρήση δευτερευουσών προτάσεων, ενώ ο προφορικός λόγος είναι πιο περίπλοκος από τον γραπτό.

Έως την Α' Γυμνασίου, το παιδί βρίσκεται στο στάδιο της αυτοματοποίησης. Εδώ, ο γραπτός λόγος αρχίζει να προσεγγίζει τον προφορικό, καθώς αυξάνεται το μήκος των προτάσεων και η πολυπλοκότητα των εννοιών που παρατίθενται. Σε αυτό το στάδιο, σημαντικό ρόλο παίζει η μνήμη εργασίας, καθώς λειτουργεί σκληρά ώστε να διατηρηθεί στη μνήμη η έννοια που προοριζόταν να γραφτεί στο κείμενο. Με την συνεχή εξάσκηση, ο συγγραφέας φτάνει σε ένα επίπεδο στο οποίο μπορεί να οργανώσει, να εκτελέσει και να αξιολογήσει πετυχημένα ένα σχέδιο μετάδοσης νοήματος μέσω του γραπτού λόγου, καθώς η ταχύτητα επεξεργασίας και γραφής των ιδεών έχει αυξηθεί σημαντικά.

Από την Α' έως και την Γ' Γυμνασίου, οι συγγραφείς περνούν το στάδιο της επιτήδευσης, στο οποίο μαθαίνουν να εκφράζονται με περισσότερο πολύπλοκες φράσεις. Μια σημαντική δεξιότητα που αναπτύσσεται σε αυτό το στάδιο είναι αυτή της απομόνωσης της κεντρικής ιδέας ενός κειμένου, και της απόδοσής της με λόγια του παιδιού. Παρ' όλα αυτά, πολλές φορές το παιδί αδυνατεί να δημιουργήσει μια νοητική αναπαράσταση του κειμένου που πρόκειται να γράψει, και να την μετάδοση, γραπτά, ακριβώς όπως την σκέφτηκε.

Στο τελευταίο στάδιο της προσωποποίησης-διαφοροποίησης, μετά δηλαδή από την Γ' Γυμνασίου, αρχίζουν να ξεχωρίζουν οι ταλαντούχοι συγγραφείς, καθώς αποκτούν προσωπικό στυλ και προτιμήσεις σε τρόπους γραψίματος. Ο λόγος, σε αυτό το στάδιο, χαρακτηρίζεται από απλότητα, θυμίζοντας έτσι τα αρχικά στάδια της ανάπτυξης του γραπτού λόγου, ενώ η ανακάλυψη του συγγραφικού στυλ συνεχίζεται ακόμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τα τελευταία χρόνια έχει δημοσιευτεί πληθώρα άρθρων τα οποία ασχολούνται με την επικοινωνία των βρεφών και κυρίως πως εκδηλώνουν αυτές τις νέες επικοινωνιακές συμπεριφορές τους. Ξεκινώντας από τους Dupierriex, de Boisferon και τους συνεργάτες τους (2013) διαπιστώθηκε από την έρευνά τους πως τα βρέφη από την ηλικία κιάλας των πρώτων μηνών της ζωής τους, φαίνεται ότι επικεντρώνονται στα μάτια των προσώπων που παρατηρούν, στα οποία μάλιστα κλειδώνουν το βλέμμα τους. Συγκεκριμένα, οι ερευνητές αυτοί ασχολήθηκαν με την έλξη των βρεφών στο πρόσωπο των ανθρώπων, κάτι που φαίνεται να αναπτύσσεται από το πρώτο κιάλας έτος της ζωής τους, αλλά όχι σε σημείο που να υπάρχει κατανόηση εκφράσεων. Μάλιστα, στάθηκαν στην προτίμηση που παρουσιάζεται απέναντι στα μάτια, λόγω των διαφοροποιήσεων που παρουσιάζουν από τα ζώα. Για την διερεύνηση αυτής της προτίμησης στα μάτια, πραγματοποιήθηκε από αυτούς μία μελέτη, στην οποία συμμετείχαν βρέφη. Από αυτό το δείγμα λήφθηκαν ανάλογες μετρήσεις σταδιακά με την ηλικιακή εξέλιξη αυτών. Συγκεκριμένα, εξετάστηκε η προτίμηση στις ηλικίες των 3, 6, 9 και 12 μηνών αλλά και σε νεογέννητα. Συγκρίνοντας τις προτιμήσεις ανάμεσα σε ζευγάρια από μάτια ανθρώπων και χιμπατζήδων διαπιστώθηκε ότι τα νεογέννητα μωρά δεν έδειξαν κάποια προτίμηση σε κάποια από τις δύο ομάδες ματιών. Αντίθετα, από την ηλικία των τριών μηνών και έπειτα διαφάνηκε μία προτίμηση στα ανθρώπινα μάτια, η οποία παρέμεινε σταθερή και στις υπόλοιπες ηλικιακές μετρήσεις .

Το 2016 οι Sundqvist, Nordqvistm Koch και Heimann, πραγματοποίησαν μία μελέτη, η οποία είχε ως σκοπό να εξετάσει αν η διαφοροποιημένη μίμηση είναι ικανή να θεωρηθεί ως μία ιδιότητα δηλωτικής μνήμης. Προς διερεύνηση του θέματος αυτού χορηγήθηκαν ερωτηματολόγια σε γονείς βρεφών ηλικίας 9 και 16 μηνών. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα βρέφη

παρουσιάζουν μία σταθερότητα διαφοροποιημένης μνήμης και επικοινωνίας ανάμεσα στα δύο ηλικιακά άκρα. Συνάμα, διαπιστώθηκε πως η ανάπτυξη της επικοινωνίας με χειρονομίες στην ηλικία των 9 μηνών συνδεόταν άμεσα με την κατάκτηση της ικανότητας παραγωγής και επανάληψης λέξεων και λόγου. Συμπερασματικά, μέσα από τη μελέτη αυτή διαπιστώθηκε πως η διαφοροποιημένη μίμηση είναι ένα αξιόπιστο σημείο ελέγχου μη λεκτικών και λεκτικών νοητικών αναπαραστάσεων, δείχνοντας πως η δηλωτική μνήμη συνδέεται με την ανάπτυξη της πρώιμης ικανότητας παραγωγής λόγου.

Συνεχίζοντας το 2015 οι Bounty, Cameron-Faulken και Theakston εξέφρασαν ένα ενδιαφέρον γύρω από την ικανότητα των βρεφών να δώσουν προσοχή σε ένα σημείο και αντικείμενο ή να τηρήσουν τους κανόνες της από κοινού εστίασης της προσοχής και πως αυτό προμηνύει την μετέπειτα γλωσσική εξέλιξη. Στάθηκαν ιδιαίτερα στην παραδοχή πως οι χειρονομίες αποτελούν επικοινωνιακές δεξιότητες. Στην δική τους έρευνα τέθηκαν δύο στόχοι. Αρχικά, θέλησε να διερευνηθεί ποιες είναι εκείνες οι συμπεριφορές που συνδέονται με τις χειρονομίες βρεφών κάτω των 12 μηνών που αποτελούν επικοινωνιακές συμπεριφορές, ενώ κατά δεύτερον αν οι φροντιστές των βρεφών αντιδρούσαν σε αυτές τις χειρονομίες των βρεφών. Οι συμπεριφορές αυτές περιλαμβάνουν ένα μεγάλο εύρος δεξιοτήτων των βρεφών. Περιλαμβάνουν την ανταλλαγή δύο κατευθύνσεων των χειρονομιών αλλά και τη θέση των χεριών και την κατεύθυνση αυτών αλλά και το βλέμμα. Από την ανάλυση των συμπεριφορών αυτών και των αντιδράσεων των φροντιστών, τα αποτελέσματα οδήγησαν στον να ξεκαθαριστεί κάπως το πεδίο γύρω από το ποιες συμπεριφορές εκδηλώνουν τα βρέφη μέχρι να φτάσουν το πρώτο έτος της ηλικίας τους.

Οι Banasich και Tallal, το 2002, ασχολήθηκαν με την ειδική γλωσσική διαταραχή των παιδιών και πως οι επιδράσεις στις ικανότητες ακουστικής επεξεργασίας παρουσιάζονται από τους

πρώτους κιόλας μήνες ζωής. Θέλησαν να αποδείξουν αν όντως είναι εφικτό οι ανωμαλίες στην ακουστικής ανάπτυξη, που οδηγούν κατ επέκταση στην διαταραχή, μπορούν να φανούν ήδη από την βρεφική ηλικία. Για τον σκοπό αυτό εξέτασαν τις ικανότητες ακουστικής επεξεργασίας βρεφών σε ηλικίες 6 με 9 μηνών και έπειτα στην ηλικία των 36 μηνών. Μέσα από την εξέταση βρεφών με και χωρίς ιστορικό προβλημάτων λόγου, διαπιστώθηκε πως αυτά με ιστορικό παρουσιάζουν και ελλείψεις στην ακουστική επεξεργασία ερεθισμάτων. Έτσι, εξάγεται το συμπέρασμα πως όντως η ανικανότητα ακουστικής επεξεργασίας αποτελεί προμήνυμα κάποιας γλωσσικής ανεπάρκειας. Παράλληλα, συμπεραίνεται πως οι μη γλωσσικές και ακουστικές διαδικασίες επεξεργασίας επηρεάζουν την πρόωμη ανάπτυξη λόγου. Στην παραπάνω έρευνα διατυπώνεται η άποψη ότι τα βρέφη από την ηλικία ήδη των δυο μηνών, αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τους περιβαλλοντικούς ήχους, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται και από το βιβλίο Treatment “Resource Manual for Speech-Language Pathology” Froma P.Roth & Colleen K.Worthington, 5^η έκδοση, 2016, Cengage Learning (p.217-276, 4^ο κεφάλαιο 4^ο). Επιπλέον στο ίδιο κεφάλαιο του παραπάνω βιβλίου αναφέρεται πως μετά τους 5 μήνες, το βρέφος έχει αποκτήσει και την διάκριση των οικείων περιβαλλοντικών ήχων.

Αναφορικά με την ακουστική επεξεργασία ερεθισμάτων, οι DeCasper και Fifer (1980) θέλησαν να διερευνήσουν αν τα βρέφη αντιδρούν διαφορετικά στο άκουσμα της φωνής της μητέρας τους από ότι στις φωνές άλλων ατόμων. Μέσα από τη χρήση μίας θηλής θηλασμού διαφάνηκε πως τα βρέφη αντιδρούσαν πιο έντονα όταν άκουγαν μία γυναικεία φωνή έναντι μίας αντρικής. Όμως, υπήρξε ακόμα πιο έντονη αντίδραση στην φωνή της μητέρας έναντι των άλλων γυναικών. Μέσα από τα ευρήματα αυτής της μελέτης συμπεραίνεται πως τα βρέφη είναι ικανά να αντιληφθούν την φωνή της μητέρας τους ανάμεσα σε άλλες φωνές γυναικών. Αυτό οδηγεί, εν συνεχεία, στο συμπέρασμα πως η περίοδος πριν την γέννηση παίζει έναν άκρως βασικό ρόλο στην δημιουργίας

ενός δεσμού ανάμεσα σε μία μητέρα και το βρέφος της. Το 1986 οι DeCasper και Spence εξέτασαν την επίδραση της φωνής της μητέρας στο βρέφος. Στην συγκεκριμένη μελέτη εξέτασαν την επίδραση της φωνής πριν την γέννηση και συγκεκριμένα στις τελευταίες έξι εβδομάδες της εγκυμοσύνης. Πιο αναλυτικά, στο δείγμα με τις έγκυες δόθηκε ένα κείμενο το οποίο έπρεπε να διαβάζουν φωνακτά καθημερινά, ώστε να εξεταστεί αν τα βρέφη αντιδρούν καλύτερα σε αυτό ή σε ένα καινούριο κείμενο. Παράλληλα, το ίδιο κείμενο δινόταν και ηχογραφημένο, το οποίο θα δινόταν προς αναπαραγωγή για την εξέταση της ίδιας επίδρασης. Διαπιστώθηκε, μέσα από διαδικασίες μέτρησης πως τα βρέφη αντιδρούσαν πιο έντονα στο κείμενο το οποίο δινόταν πιο συχνά, παρά σε ένα καινούριο κείμενο. Επομένως, διαπιστώνεται πως το τρίτο τρίμηνο της εγκυμοσύνης δίνει τη δυνατότητα στα βρέφη να αντιλαμβάνονται τη φωνή της μητέρας τους και πως οι ακουστικές εμπειρίες είναι ικανές να επηρεάσουν της ακουστικές προτιμήσεις μετά την γέννηση. Ακόμη το 1983 ο DeCasper & Sigafos ανακάλυψαν επίσης ότι υπάρχει προτίμηση σε ήχους που εκτέθηκαν τα βρέφη όσο ήταν έμβρυα μέσω έρευνας που το εξέταζε με καταγραφή των ενδομήτριων χτύπων της καρδιάς της μητέρας.

Οι Trainor, Austin και Desjardins(2000) σύγκριναν τους τρόπους φώνησης κατά την ομιλία σε βρέφη και σε ενήλικες. Βρήκαν πως η ομιλία που στοχεύει σε βρέφη έχει διαφορετικά προσωδιακά χαρακτηριστικά, τα οποία, όμως, μπορούν να εμφανιστούν και στην ομιλία προς ενήλικες, όταν αυτή περιλαμβάνει συναίσθημα. Ως μωρουδίστικη ομιλία (Infant Directed Speech – ID) ορίζουν αυτήν που έχει υψηλό τόνο φωνής, αργό ρυθμό και έντονη μελωδικότητα σε σχέση με την ενήλικη ομιλία (Ferguson, 1964; Fernald, 1991; Katz, Cohen, & Moore, 1996; Papoušek, 1992; Stern, Spieker, & MackKain, 1982; Trehub, Trainor, & Unyk, 1993). Στην ίδια έρευνα

βλέπουμε την κοινή παραδοχή, πως η μωρουδίστικη ομιλία μεταφέρει ,μέσω της συναισθηματικής προσωδίας, μηνύματα , σχετικά με τις προθέσεις των ομιλητών.

Επίσης στο βιβλίο Treatment “Resource Manual for Speech-Language Pathology” Froma P.Roth & Colleen K.Worthington,5^η έκδοση,2016, Cengage Learning (p.217-276,4^ο κεφάλαιο 4^ο) αναλύει τα στάδια αδρής και λεπτής κινητικότητας, κατά τα οποία στην ηλικία 0 έως1 μήνα το βρέφος έχει φτωχό έλεγχο του κεφαλιού, στην ηλικία 1 έως 2 μηνών είναι ικανό να σηκώσει το κεφάλι του όταν είναι μπρούμυτα. Στους 2 εως3 μήνες είναι σε θέση να κρατάει το κεφάλι του ψηλά για σύντομο χρονικό διάστημα, όταν είναι μπρούμυτα. Στο ηλικιακό όριο των 3-4 μηνών, όπως αναφέρεται στην βιβλιογραφία διατηρεί καλό έλεγχο του κεφαλιού όταν το κρατούν στα χέρια και στρέφει ελεύθερα το κεφάλι για να κοιτάξει γύρω του. Τέλος στους 4-6 μήνες έχει κατακτήσει πλήρη έλεγχο, περνώντας σε πιο σύνθετες κινήσεις.

Σύμφωνα με τους Froma P.Roth & Colleen K.Worthington , η συντονισμένη κίνηση και ρουτίνα ήχου- χειρονομίας, ως τρόπος αλληλεπίδρασης – παιχνιδιού του ενήλικα με το βρέφος, ωφελεί την διαδικασία ανάπτυξης της φώνησης έως τη λεκτική διατύπωση από το βρέφος. Οι πιο δημοφιλείς από τις ρουτίνες αυτές είναι τα «Κου-Κου-Τσα», και τα παλαμάκια για τα βρέφη και τα μικρά παιδιά, ενώ σε μεγαλύτερα παιδιά είναι το κυνηγητό. Στην ηλικιακή ομάδα 6 έως 9 μηνών, τα βρέφη δείχνουν διασκέδαση και ευχαρίστηση όταν ένας γονέας ξεκινάει μια τέτοια ρουτίνα ήχου-χειρονομιών. Αργότερα στην ίδια ηλικιακή περίοδο, το βρέφος εκδηλώνει προσμονή και τέλος ξεκινά με μικρές κινήσεις να συμμετέχει στο παιχνίδι. Από το πρώτο έτος της ζωής του παιδιού, συμμετέχει ενεργά σε τέτοιου είδους δραστηριότητες με χρήση του μηχανισμού της ομιλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3.1 Σκοπός

Η έρευνα διεξήχθη στα πλαίσια της πτυχιακής μας εργασίας και σκοπός μας είναι να διερευνήσουμε τις πρώτες επικοινωνιακές συμπεριφορές των βρεφών μέσα από τα μάτια των γονιών και των φροντιστών τους.

3.2 Δείγμα

Το παρόν ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 352 άτομα. Τα άτομα που απάντησαν ήταν κατά κύριο λόγο γονείς, συγγενείς ή φροντιστές των παιδιών.

3.3 Ερευνητικό Εργαλείο Έρευνας

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα εργασία είναι το ερωτηματολόγιο το οποίο, σύμφωνα με τους Wilson & Mclean (1994), είναι ένα πολύ διαδομένο εργαλείο συλλογής δεδομένων, το οποίο μπορεί να παραδοθεί και να συμπληρωθεί με ή χωρίς την παρουσία του ερευνητή. Το ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο ως εργαλείο έρευνας ,εφόσον γίνει σωστά , δίνει την δυνατότητα της συγκέντρωσης ενός εύρους απόψεων και γεγονότων σε σύντομο χρονικό διάστημα από ένα μεγάλο πληθυσμό.

Το ερωτηματολόγιο που δημιουργήσαμε αποτελείται από 22 ερωτήσεις ,κλειστού τύπου ,στις οποίες παρέχονται τυποποιημένες απαντήσεις, όπως και η δυνατότητα απάντησης «δεν θυμάμαι-δεν απαντώ». Δημιουργήθηκε μέσω της πλατφόρμας “Google Docs” και στη συνέχεια στάλθηκε, ηλεκτρονικώς, σε ομάδες της ιστοσελίδας “Facebook.com”, των οποίων το κοινό αποτελούνταν κυρίως από γονείς, καθώς περιελάμβαναν περιεχόμενο που τους αφορά . Οι

συμμετέχοντες απαντούσαν ανώνυμα σε όλες τις ερωτήσεις, υποχρεωτικά, και στη συνέχεια υπέβαλαν την απάντησή τους. Με το χαρακτηριστικό στη ανωνυμίας οι ερωτηθέντες απαντάνε χωρίς να σκέφτονται ότι κάποιος θα κρίνει τα παιδιά για τα οποία αναφέρονται οι ερωτήσεις ,έτσι επιτυγχάνεται η ειλικρίνεια και ως εκ τούτου ενισχύεται η εγκυρότητα των απαντήσεων και του αποτελέσματος (Σταυρούλα Χ. Γεωργοπούλου ,2013)

3.4 Ερωτήσεις ερωτηματολογίου

Οι ερωτήσεις διερευνούν τις ηλικίες στις οποίες εμφανίζονται οι πρώτες επικοινωνιακές συμπεριφορές βρεφών.

3.5 Επεξεργασία και εισαγωγή δεδομένων.

Το στατιστικό πρόγραμμα που χρησιμοποιήθηκε για την στατιστική ανάλυση των δεδομένων είναι το πρόγραμμα IBM SPSS (Statistical Package for Social Sciences) και πιο συγκεκριμένα η έκδοση 22. Καταχωρήθηκαν τα δεδομένα στο πρόγραμμα, κατηγοριοποιήθηκαν και στη συνέχεια εξήχθησαν τα αποτελέσματα.

3.6 Μέθοδοι στατιστικής επεξεργασίας

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (1990), η επιλογή του είδους στατιστικής μεθόδου γίνεται με βάση το είδος των μεταβλητών, τους σκοπούς της έρευνας και την αντίστοιχη βιβλιογραφία σε παρόμοιες έρευνες. Η στατιστική ανάλυση που επιλέχτηκε είναι η περιγραφική στατιστική.

3.7 Περιγραφική στατιστική

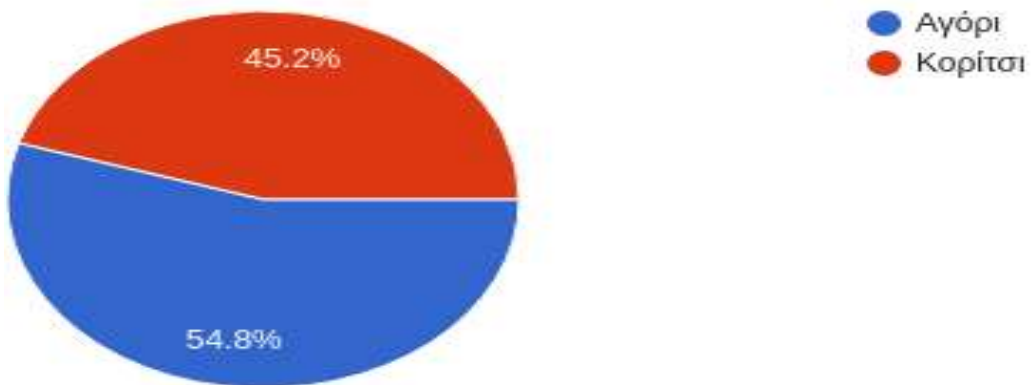
Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (1984), η περιγραφική στατιστική ασχολείται με μεθόδους οργάνωσης, σύνοψης και παρουσίασης δεδομένων. Στο πλαίσιο αυτής της στατιστικής ανάλυσης παρουσιάζονται πίνακες και κυκλικά διαγράμματα για την παρουσίαση των στατιστικών δεδομένων.

Γίνεται ανάλυση των πρωτογενών δεδομένων και εξάγονται πίνακες και γραφήματα μέσω στατιστικών προγραμμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

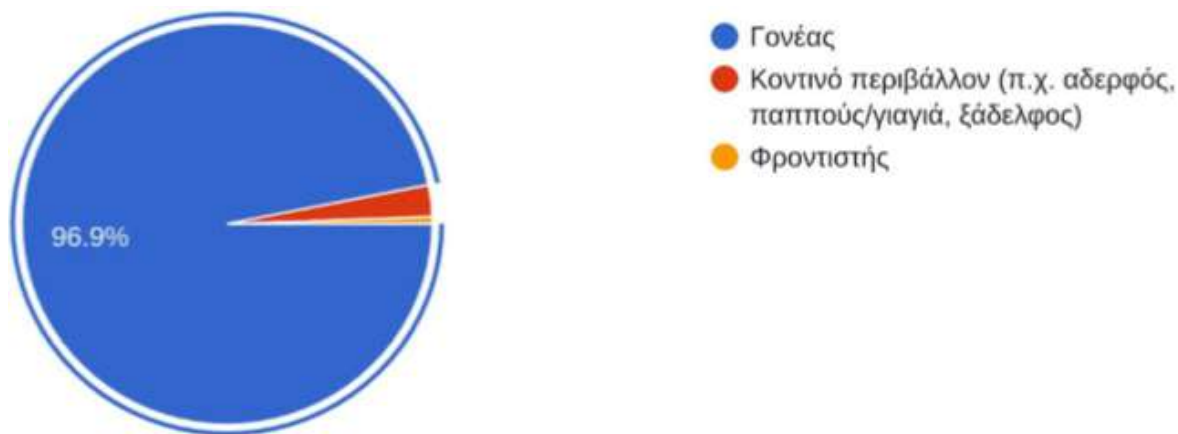
4.1 Ποσοτική Ανάλυση Αποτελεσμάτων

Στην ερώτηση σχετικά με το φύλο του παιδιού προέκυψε από τις απαντήσεις ότι το 55% των αποκρίσεων της έρευνας, αφορά αγόρια και το 45% των αποκρίσεων κορίτσια (γράφημα 1).

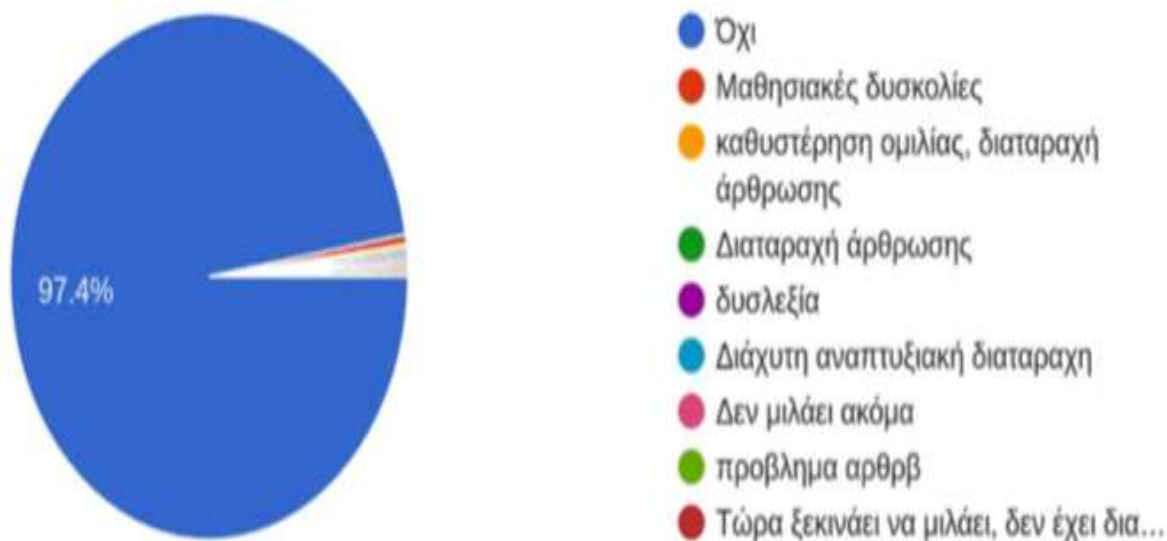
Γράφημα 1: Φύλο

Αναφορικά με τη σχέση των ερωτηθέντων με το παιδί, προκύπτει πως το 97% είναι γονείς του παιδιού, το 2.5% ανήκουν στο κοντινό περιβάλλον ενώ μόλις το 0.5 είναι φροντιστές (γράφημα 2).

Γράφημα 2: Σχέση με παιδί

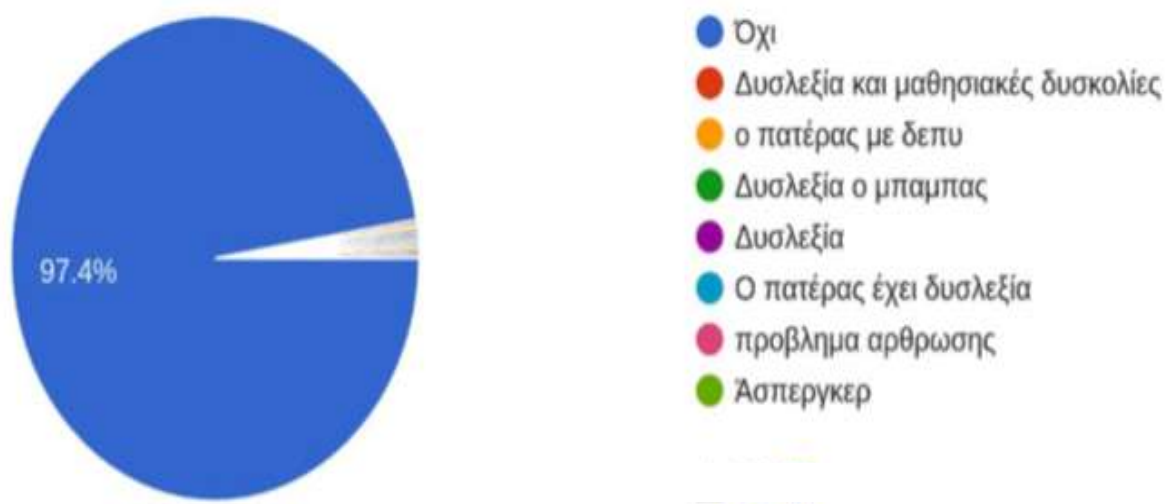
Μετάπειτα στην ερώτηση για ύπαρξη γνωστής διαταραχής λόγου /ομιλίας στο παιδί ,το 97% απάντησε πως δεν υπάρχει κάποια διαταραχή λόγου/ομιλίας στα παιδιά και μόλις το 3% των ερωτηθέντων απαντάει πως υπάρχει. Πιο αναλυτικά το 0.6% απαντά ότι το παιδί έχει διαγνωστεί με μαθησιακές δυσκολίες, το 0.6% διαταραχές της άρθρωσης , το 0.3% καθυστέρηση λόγου & διαταραχή άρθρωσης ,το 0.3% δυσλεξία , το 0.3% αναπτυξιακή διαταραχή ,το 0.3% δεν μιλάει ακόμα και το 0.3% τώρα ξεκινάει να μιλάει αλλά δεν έχει διάγνωση .

Γράφημα 3: Συχνότητα παρουσίασης διαταραχής λόγου/ομιλίας στο παιδί

Στο ερώτημα για την παρουσία διαταραχής στο οικογενειακό περιβάλλον το 97% αποκρίθηκε ότι δεν υπάρχει κάποια διαταραχή λόγου/ομιλίας στο οικογενειακό περιβάλλον και μόλις το 3% ότι υπάρχει. Οι διαταραχές που εντοπίστηκαν είναι η Δυσλεξία με ποσοστό 1.5 % (με κάποιες από τις απαντήσεις να κάνουν αναφορά για δυσλεξία του πατέρα), το Χαμηλό IQ με 0.3%, το Asperger με 0.3%, το πρόβλημα άρθρωσης 0.3% όπως και η ΔΕΠΥ με 0.3% (γράφημα 4).

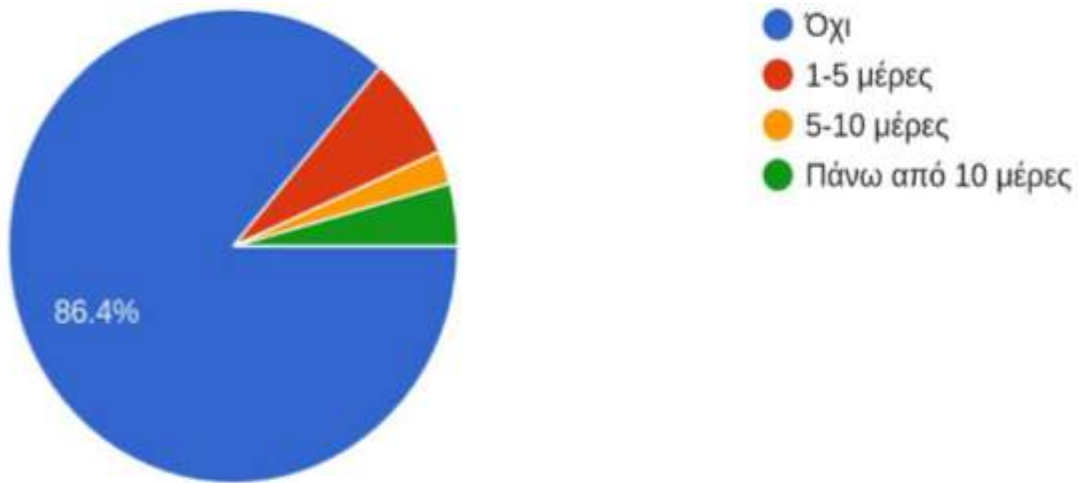

Γράφημα 4: Συχνότητα παρουσίασης διαταραχής λόγου/ομιλίας στην οικογένεια

Όσον αφορά τις ερωτήσεις για το χρονικό διάστημα κήσης (σε βδομάδες) και σε εκείνη για το βάρος του παιδιού όταν γεννήθηκε προέκυψε από τις απαντήσεις ότι ο μέσος όρος των εβδομάδων κήσης των παιδιών είναι 39,39 και ο μέσος όρος του βάρους τους είναι 3158,16 γραμμάρια.

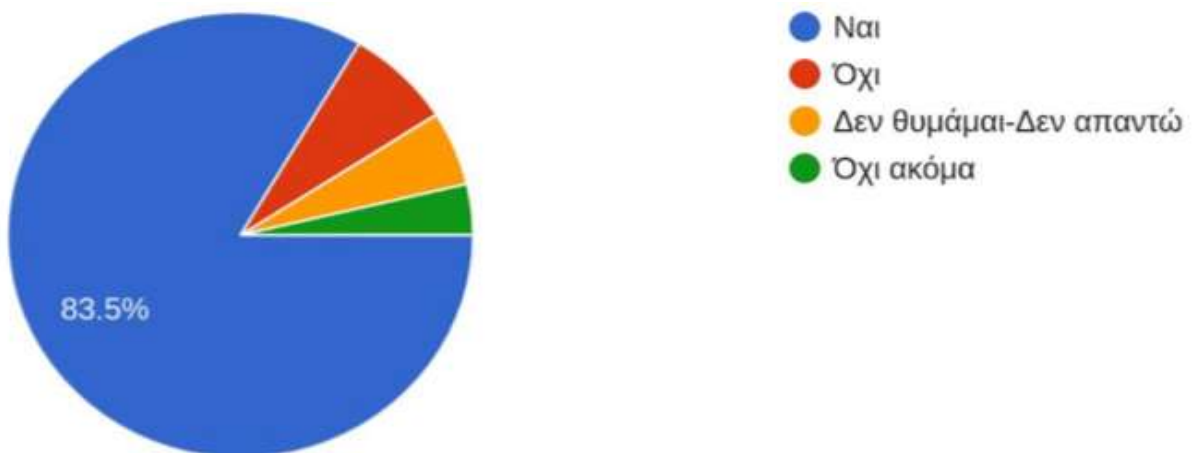
Στο ερώτημα για πιθανή παραμονή των παιδιών σε θερμοκοιτίδα το 86% των ερωτηθέντων απάντησε πως δεν παρέμεινε το παιδί σε θερμοκοιτίδα, το 7% απάντησε πως παρέμεινε 1-5

μέρες, το 3% από 5 έως 10 μέρες και το 4% απάντησε ότι έμεινε το παιδί πάνω από 10 μέρες (γράφημα 5).

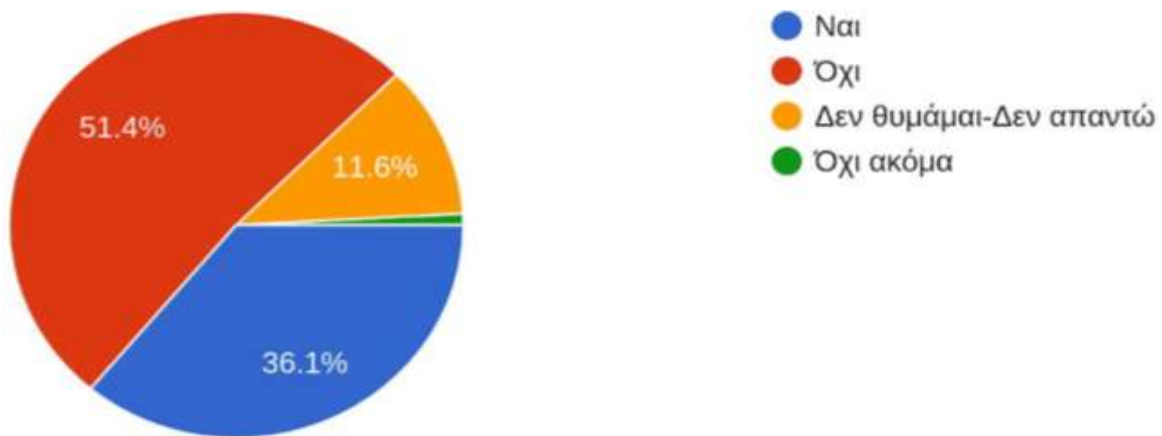
Γράφημα 5: Θερμοκοιτίδα

Έπειτα στην ερώτηση αναφορικά με την προτίμηση των παιδιών σε παραμύθια ή τραγούδια που τους παρουσιάζονται συχνά το 84% απαντάει πως τα παιδιά δείχνουν προτίμηση σε παραμύθια ή τραγούδια που λέγονταν συχνά, το 7% απαντάνε πως δεν έδειξαν προτίμηση, το 4% πως δεν δείχνει κάποια προτίμηση ακόμα σχετικά με τα παραμύθια και το 5% απάντησε ότι δεν θυμούνται ή δεν απαντούν (6^ο γράφημα).

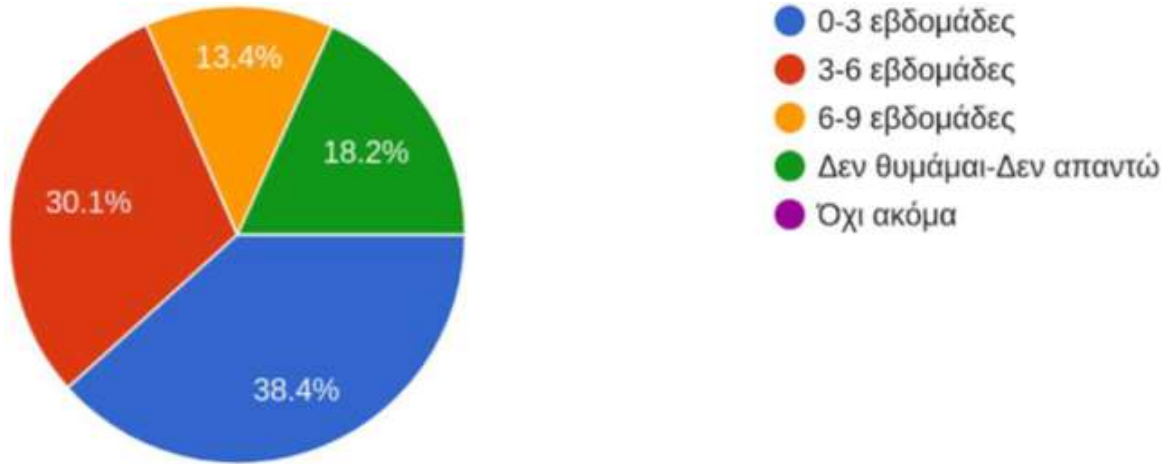
Γράφημα 6: Έδειχνε προτίμηση σε παραμύθια ή τραγούδια που λέγατε συχνά

Αναφορικά με το αν αντιδρούσαν καλύτερα σε μωρουδιακές φωνές; (π.χ. έδειξε πιο χαρούμενο ή σας κοιτούσε επίμονα όταν του μιλήσατε με μωρουδίστικη φωνή) το 36% των ερωτηθέντων απάντησε πως αντιδρούσε καλύτερα σε μωρουδιακές φωνές, και το 51% απαντάνε το αντίθετο, ενώ το 12% δεν θυμούνται ή δεν απαντούν και το 1% όχι ακόμα(γράφημα 7).

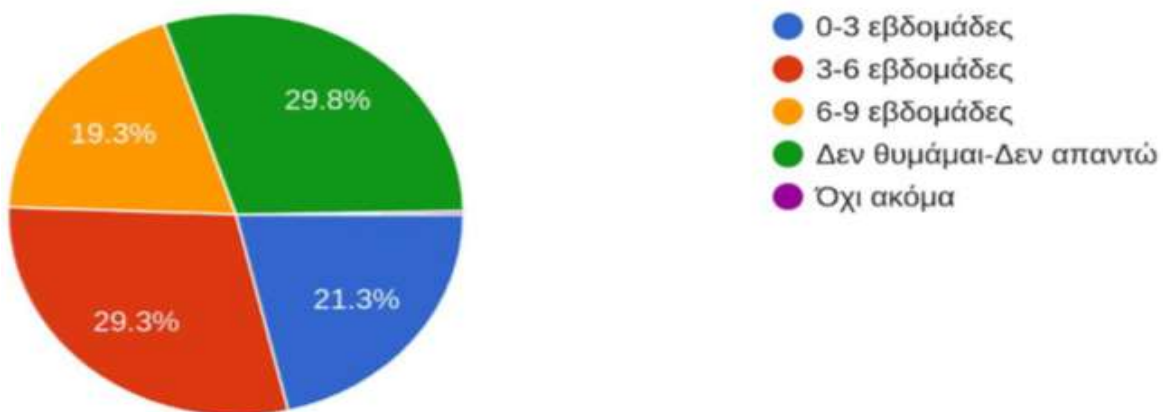
Γράφημα 7: Αντίδραση σε μωρουδιακές φωνές

Στο ερώτημα πότε ανταποκρίθηκε για πρώτη φορά στην φωνή της μητέρας το 39% απαντάει πως ανταποκρίθηκε μεταξύ 0 έως 3 εβδομάδων, το 30% ότι ανταποκρίθηκε μεταξύ 3 και 6 εβδομάδων, το 13% από 6 έως 9 εβδομάδες, και το 18% απάντησε οτι δεν θυμούνται ή δεν απαντούν (γράφημα 8).

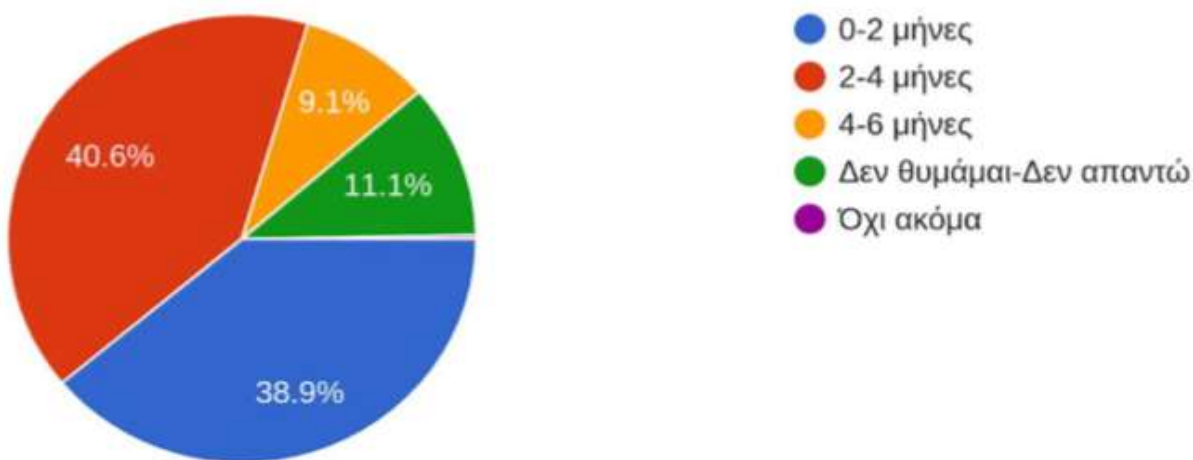
Γράφημα 8: Ανταπόκριση για πρώτη φορά στη φωνή της μητέρας

Στην αντίστοιχη ερώτηση για την πρώτη ανταπόκριση στην φωνή όμως του πατέρα το 21% απαντά πως τα παιδιά ανταποκρίθηκαν στη φωνή του πατέρα μεταξύ 0 έως 3 εβδομάδες, το 30% από 3 έως 6 εβδομάδες, το 19% από 6 έως 9 εβδομάδες, και το 30% ότι δεν θυμούνται ή δεν απαντούν (γράφημα 9).

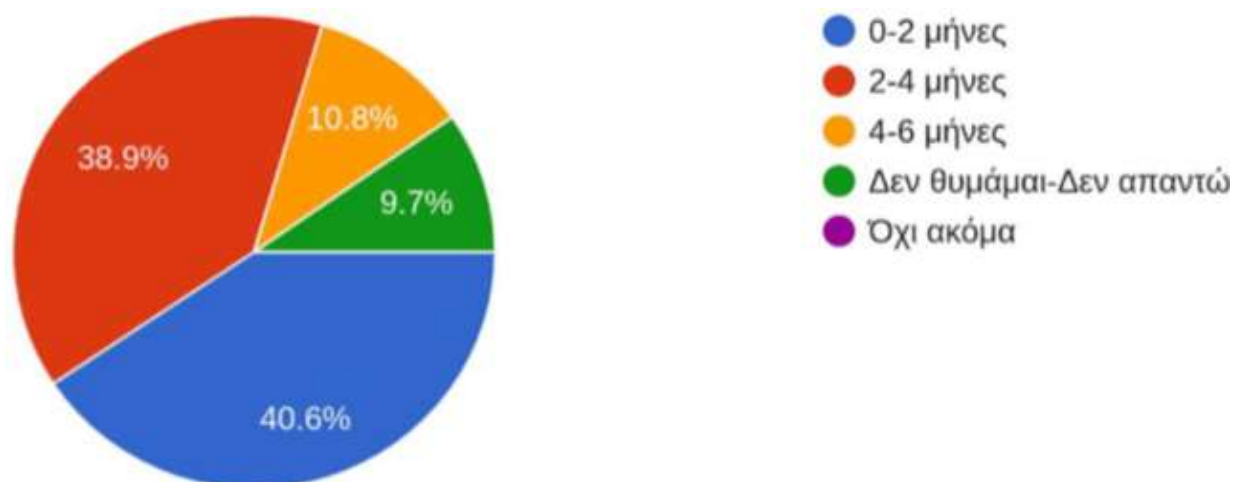
Γράφημα 9: Ανταπόκριση για πρώτη φορά στη φωνή του πατέρα

Στο ερώτημα πότε παρατήρησαν το παιδί να παρακολουθεί με τα μάτια του το 39% απαντάνε πως ξεκίνησε το παιδί να τους παρακολουθεί με τα μάτια του μεταξύ 0-2 μηνών, το 41% μεταξύ 2-4 μηνών, το 9% μεταξύ 4-6 μηνών, και το 11% δεν θυμούνται ή δεν απαντούν (γράφημα 10)

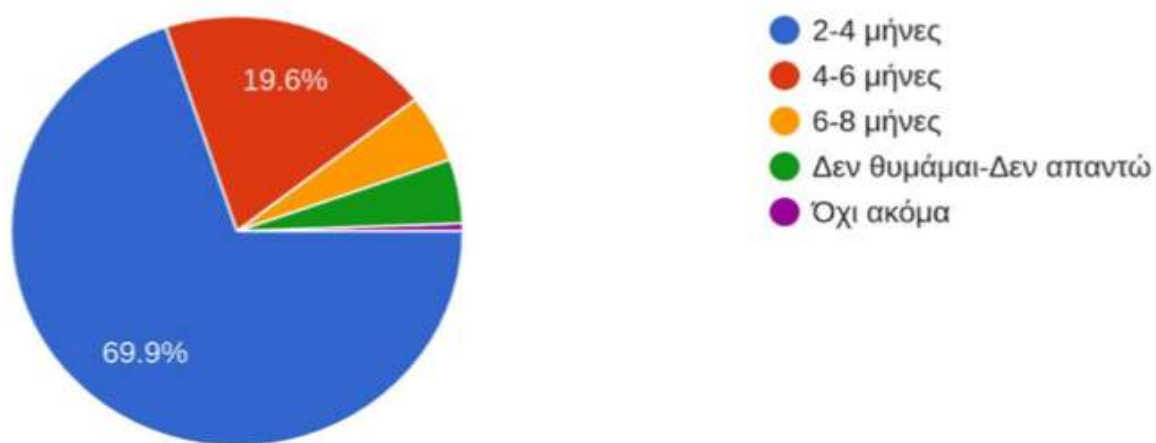
Γράφημα 10: Παρατήρηση με τα μάτια

Στην συνέχεια στην ερώτηση πότε αντέδρασε σε περιβαλλοντικούς ήχους; (π.χ. άκουσε μια πόρτα να χτυπάει και γύρισε το κεφάλι του ή έδειξε έκπληκτο) το 40% απαντά πως ξεκίνησε το παιδί να αντιδρά σε περιβαλλοντικούς ήχους μεταξύ 0-2 μηνών, το 39% ότι αντέδρασε μεταξύ 2-4 μηνών, το 11% μεταξύ 4-6 μηνών και το 10% δεν θυμούνται ή δεν απαντούν (γράφημα 11).

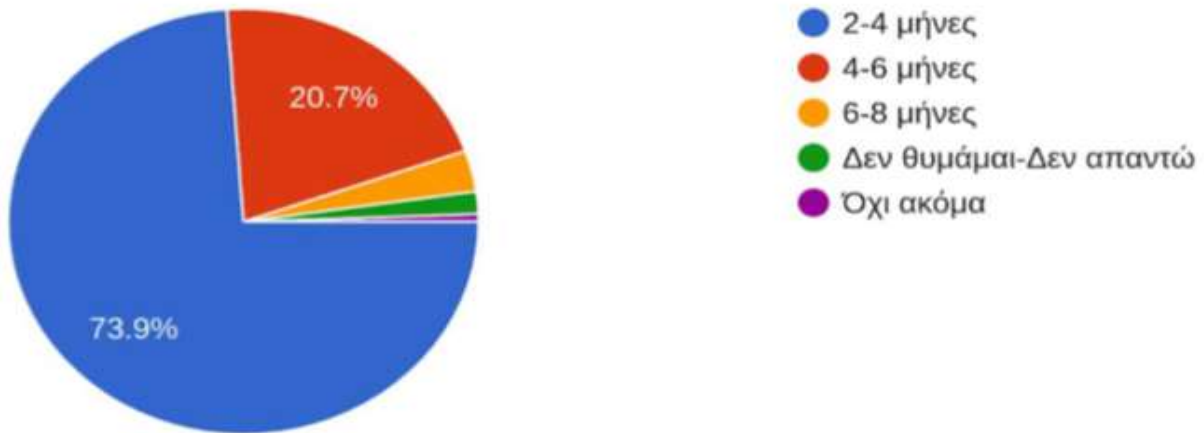
Γράφημα 11: Αντίδραση σε περιβαλλοντικούς ήχους;

Σχετικά με το πότε ξεκίνησε το παιδί να παρατηρεί τα πρόσωπα των υπόλοιπων το 70% των ερωτηθέντων απαντά πως ξεκίνησε μεταξύ 2-4 μήνες, το 20% από 4-6 μήνες, το 5% από 6-8 μήνες, το 4.5% δεν θυμούνται ή δεν απαντούν και το 0.5 % όχι ακόμα (γράφημα 12).

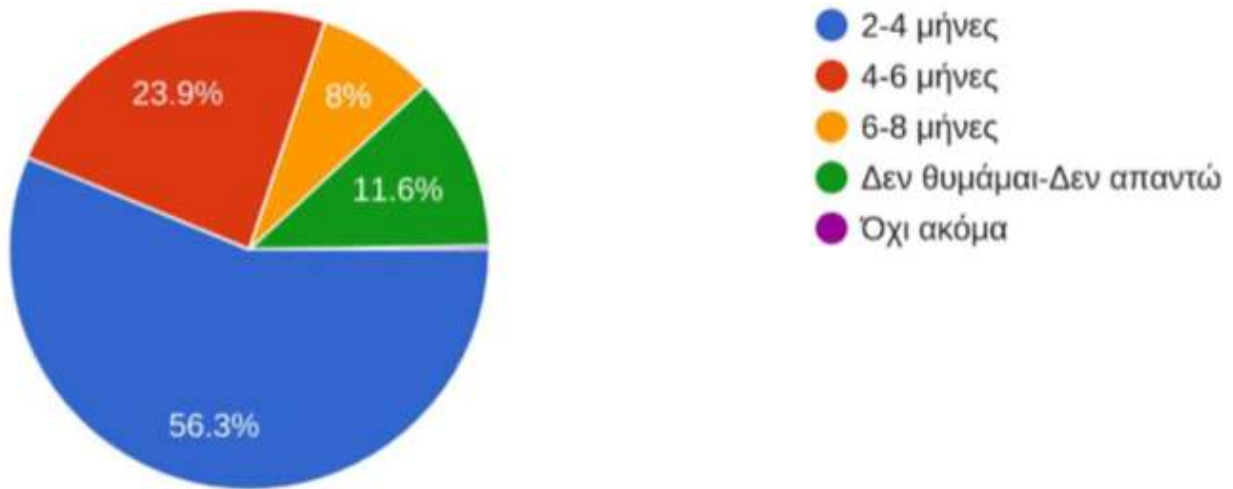
Γράφημα 12: Παρατήρηση του προσώπου

Στην ερώτηση πότε μπόρεσε να στηρίξει το κεφάλι το παιδί το 74% απαντάνε πως ήταν ικανό να στηρίξει το κεφάλι του μεταξύ 2-4 μηνών το 21% από 4 έως 6 μηνών, το 3% από 6 έως 8 μηνών ,το υπόλοιπο 1.5% απάντησε δεν θυμάμαι δεν απαντώ και το 0.5 όχι ακόμα (γράφημα 13).

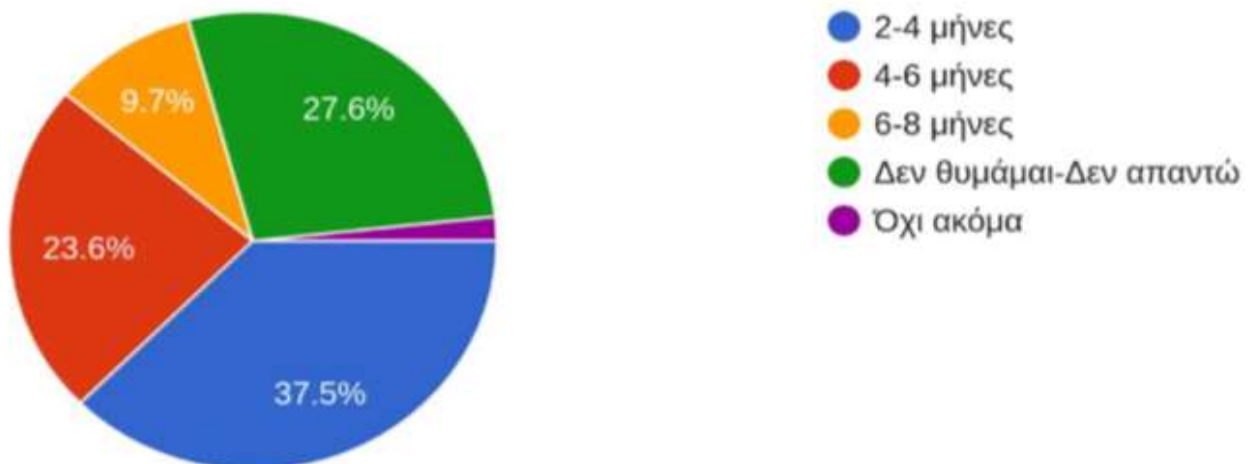
Γράφημα 13: Στήριξη κεφαλιού

Στο ερώτημα πότε μιμήθηκε το παιδί για πρώτη φορά μια έκφραση (π.χ. του χαμογέλασαν και χαμογέλασε και αυτό) το 56% απαντάνε πως μιμήθηκε για πρώτη φορά μια έκφραση μεταξύ 2-4 μηνών, το 24% από 4 έως 6 μηνών, το 8% από 6 έως 8 μηνών και 12 % ότι δεν θυμούνται (γράφημα 14).

Γράφημα 14: Πότε μιμήθηκε για πρώτη φορά μια έκφραση

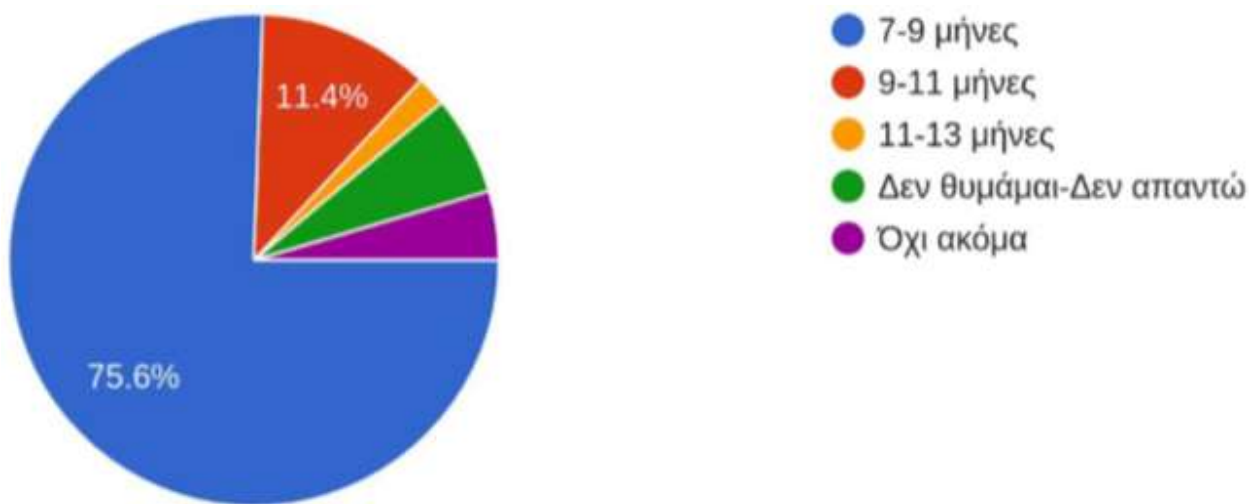
Στο σημείο πότε παρατήρησαν να ξεκινάει να διαφοροποιείται το κλάμα το 37% των ερωτηθέντων αποκρίθηκε πως διαφοροποιήθηκε το κλάμα των παιδιών μεταξύ 2-4 μηνών, το 24% από 4 έως 6 μηνών, το 10% από 6 έως 8 μηνών, το 27% απάντησε δεν θυμούνται και τέλος 2% ότι δεν έχει διαφοροποιήσει ακόμα το κλάμα(γράφημα 15).

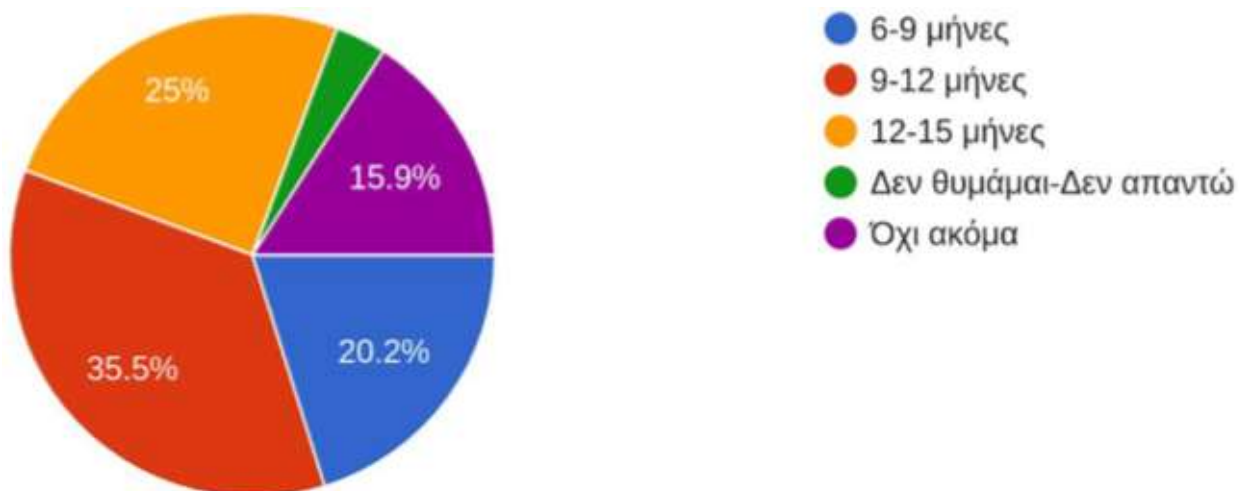
Γράφημα 15: Πότε διαφοροποιήθηκε το κλάμα του

Το 76% στο ερώτημα πότε αντέδρασε για πρώτη φορά στο παιχνίδι «κου κου τσα» απάντησε ότι αντέδρασε μεταξύ 7 έως 9 μηνών, το 11% μεταξύ 9 και 11 μηνών, το 2% μεταξύ 11 και 13 μηνών, το 6% δεν θυμούνται ή δεν απαντούν και το 5% απαντάνε πως δεν αντέδρασε ακόμα (γράφημα 16).

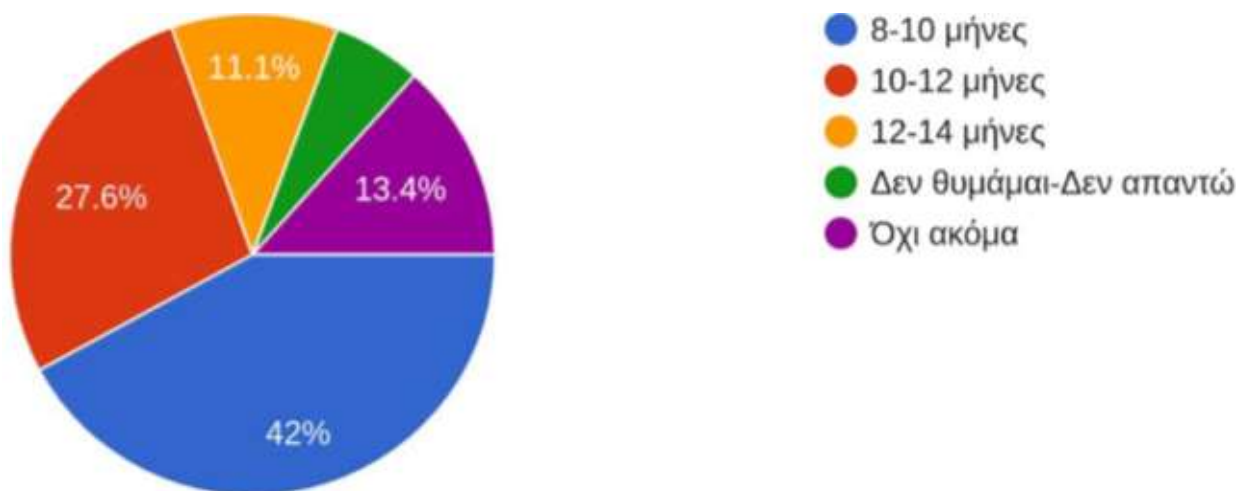
Γράφημα 16: Πότε αντέδρασε για πρώτη φορά σε παιχνίδι «κούκου-τσα»

Στην ερώτηση για την έναρξη της μίμησης του ήχου της φωνής το 20% απαντά πως ξεκίνησε το παιδί τους να μιμείται ήχους φωνής μεταξύ 6-9 μηνών, το 36% μεταξύ 9-12 μηνών, το 25% μεταξύ 12 έως 15 μηνών, το 16% απάντησαν πως δεν ξεκίνησε ακόμη να μιμείται ήχους φωνής ακόμα και τέλος το 3% ότι δεν θυμούνται (γράφημα 17).

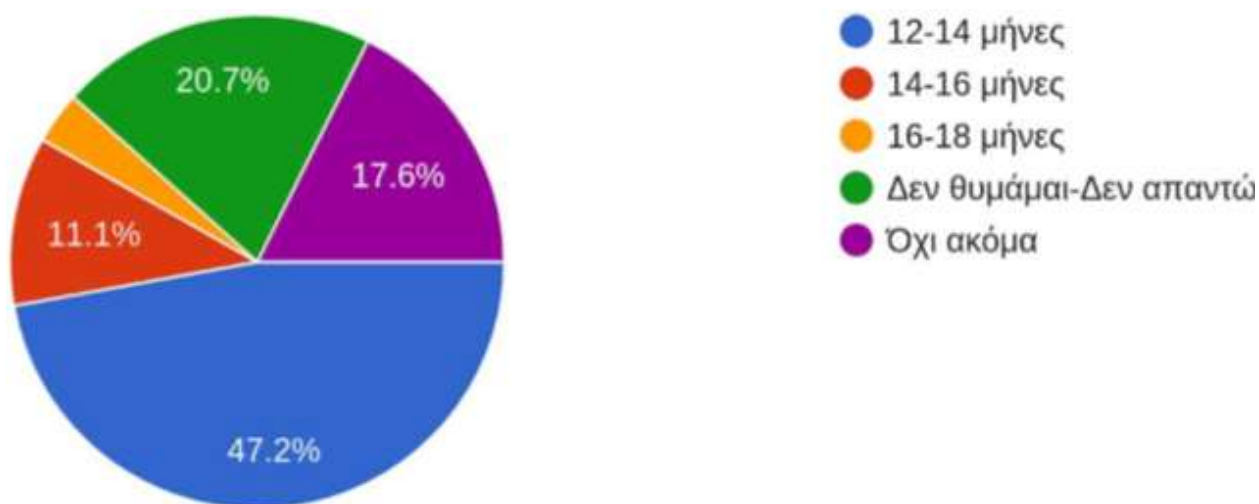
Γράφημα 17: Μίμηση ήχων φωνής

Σε επόμενη ερώτηση για το πότε το παιδί ξεκίνησε να δείχνει με το χέρι το 42% απαντά πως ξεκίνησε να δείχνει με το χέρι του μεταξύ 8-10 μηνών, το 28% μεταξύ 10 και 12 μηνών, το 11% μεταξύ 12 και 14 μηνών, το 6% δεν θυμούνται ή δεν απαντούν, και το 13% απαντά πως δεν ξεκίνησε ακόμα να δείχνει με το χέρι του (γράφημα 18).

Γράφημα 18: Πότε ξεκίνησε να δείχνει με το χέρι του

Στην ερώτηση πότε κοιτάζε το παιδί προς τα εκεί που κοιτάνε και οι άλλοι χωρίς να του δείξουν ή να του πούνε να κοιτάξουν ,το 47% απαντά πως τα παιδιά αποκρίθηκαν μεταξύ 12 και 14 μηνών, το 11% απαντά πως κοιτάζε εκεί που κοιτάνε οι γονείς του μεταξύ 14 και 16 μηνών, το 3% μεταξύ 16 και 18 μηνών, το 21% δεν θυμούνται ή δεν απαντούν, και τέλος το 18% πως δεν κοιτάζε ακόμα (γράφημα 19)

Γράφημα 19: Το παιδί κοιτάει χωρίς να του δείξει κάποιος η να του πει να κοιτάξει προς εκεί που κοιτάνε και οι υπόλοιποι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στις ερωτήσεις σχετικά με την πρώτη αντίδραση των βρεφών στη φωνή της μητέρας, το 38% απάντησε πως είδε αντίδραση στις 0 έως 3 εβδομάδες ενώ στην αντίστοιχη ερώτηση για την ίδια χρονολογική ηλικία σχετικά με την αντίδραση στην φωνή του πατέρα αποκρίθηκε μόλις το 21%. Αυτό είναι ένα σημάδι που συνάδει με τις έρευνες των DeCasper & Fifer (1980), DeCasper & Sigafos (1983), DeCasper & Spence (1986), οι οποίοι ανακάλυψαν πως τα βρέφη προτιμούν τη φωνή της μητέρας τους περισσότερο από την φωνή άλλων γυναικών, ενώ στην φωνή του πατέρα δεν έδειξαν ιδιαίτερη προτίμηση, ούτε μεταξύ άλλων ανδρικών φωνών. Όπως βλέπουμε και στην δική μας έρευνα το 30% των ερωτηθέντων, απάντησε πως δε θυμάται το πότε είδε αντίδραση στη φωνή του πατέρα, κάτι που ίσως επιβεβαιώνει ακόμη μια φορά τις παραπάνω έρευνες. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι η φωνή του πατέρα και των άλλων ομιλητών έφτανε στην μήτρα και κατ' επέκταση στο έμβρυο σε πιο περιορισμένα όρια απ' ότι η φωνή της μητέρας Walker, Grimwade & Wood (1971), η οποία έφτανε ενδομήτρια. Έτσι η εντατική αλληλεπίδραση που έχει η μητέρα με το έμβρυο επηρεάζει κατά μεγάλο ποσοστό την προτίμηση του.

Όσον αφορά την προτίμηση σε παραμύθια και τραγούδια, στο ερωτηματολόγιο, το 84% απάντησαν πως τα παιδιά όντως έδειχναν προτίμηση σε αυτά που λέγονταν συχνά. Το εύρημα αυτό υποστηρίζεται, και φαίνεται λογικό, από την έρευνα των DeCasper και Spence (1986), στην οποία βρήκαν πως κείμενα τα οποία διαβάζονταν κατά τη διάρκεια του τρίτου τριμήνου της εγκυμοσύνης, προτιμούνταν από τα βρέφη, σε σχέση με αυτά που άκουσαν για πρώτη φορά μετά την γέννηση τους. Έτσι, υποστηρίζεται η θεωρία ότι οι ακουστικές εμπειρίες των βρεφών, πριν τη γέννηση, μπορούν να επηρεάσουν τις προτιμήσεις τους μετά από τη γέννηση.

Στο άρθρο των Trainor, Austin, Desjardins (2000), αναφέρεται για ποιο λόγο οι ενήλικες επιλέγουν την μωρουδίστικη ομιλία ως μέσω επικοινωνίας με τα βρέφη. Εφόσον τα βρέφη δεν έχουν ακόμη κατανόηση της λεκτικής επικοινωνίας, η μωρουδίστικη ομιλία μεταφέρει ,μέσω της έντονης συναισθηματικής προσωδίας, μηνύματα σχετικά με τις διαθέσεις των ομιλητών. Σύμφωνα με τα παραπάνω θα περιμέναμε η χρήση τέτοιου είδους ομιλίας να προκαλούσε εντονότερες αντιδράσεις στα βρέφη ενώ από την έρευνα που κάναμε προκύπτει ότι το 51 % των ερωτηθέντων απάντησε πως τα βρέφη δεν αντιδρούσαν εντονότερα στην μωρουδίστικη ομιλία. Δεν βρήκαμε αντίστοιχη βιβλιογραφία που να υποστηρίζει ή όχι ότι τα βρέφη έχουν εντονότερες αντιδράσεις σε μωρουδίστικη ομιλία άρα θα συνιστούσαμε περισσότερη έρευνα πάνω σε αυτόν τον τομέα. Επιπλέον το 12% απάντησε πως δεν θυμάται, γεγονός το οποίο μπορεί να δείχνει μια έλλειψη πληροφοριών γύρω από το τι είναι η μωρουδίστικη φωνή.

Το 41% απάντησε πως το παιδί τους άρχισε να τους παρακολουθεί στην ηλικία των 2-4 μηνών. Αυτό συνάδει με τα στοιχεία των Shelton και Altmann, οι οποίοι βρήκαν πως η παρακολούθηση με τα μάτια ξεκινάει περίπου στους 3 μήνες. Το 39% όμως, ένα σημαντικό ποσοστό, απάντησε πως το παιδί τους εμφάνισε τη συμπεριφορά αυτή νωρίτερα, και συγκεκριμένα σε ηλικία μικρότερη των 2 μηνών. Τα αποτελέσματα αυτά, εαν αποκλειστεί ο παράγοντας της λανθασμένης αντίληψης των γονέων-φροντιστών, αποτελούν ένδειξη για περαιτέρω έρευνα του συγκεκριμένου θέματος. Επίσης, το 9% απάντησε πως η συμπεριφορά αυτή εμφανίστηκε μετά τους 4 μήνες, τιμή η οποία βρίσκεται εντός των φυσιολογικών πλαισίων, αν ληφθεί υπ' όψιν ότι στο δείγμα περιλαμβάνονται και γονείς παιδιών με διαταραχές.

Στην αντίδραση σε περιβαλλοντικούς ήχους, το 41% απάντησε 0-2 μήνες, γεγονός το οποίο έρχεται σε αντίθεση με το ορόσημο των 3 μηνών που υπάρχει στη βιβλιογραφία μας Froma P.Roth & Colleen K.Worthington(2016), Treatment “Resource Manual for Speech-Language Pathology” 5^η έκδοση, , Cengage Learning (p.217-276,4^ο κεφάλαιο). Το 38% ήταν εντός των πλαισίων που όριζε η βιβλιογραφία, δηλαδή στους 2-4 μήνες και το 11% έδειξε μια μικρή καθυστέρηση στην εμφάνιση της συμπεριφοράς. Είναι πιθανό, συνεπώς, να πραγματοποιείται νωρίτερα η συγκεκριμένη αντίδραση.

Όσον αφορά την παρατήρηση του προσώπου, ένα ποσοστό της τάξης του 69% απάντησε πως εμφανίστηκε νωρίτερα, συγκεκριμένα στους 2-4 μήνες, ενώ μόλις το 20% συμφώνησε με τη βιβλιογραφία και απάντησε πως παρατήρησε τη συμπεριφορά στους 4-6 μήνες. Οι απαντήσεις αυτές μπορεί να οφείλονται σε σύγχυση των ερωτηθέντων σχετικά με την ερώτηση. Οι ερωτηθέντες μπορεί να απάντησαν σχετικά με το πότε το βρέφος έδειξε προτίμηση προς τα μάτια τους, συμπεριφορά η οποία, σύμφωνα με τους Dupierriex, Boisferon, Meary, Lee, Quinn, Simion, Tomonaga και Pascalis, εμφανίζεται για πρώτη φορά στους 3 μήνες. Η σύγχυση αυτή μπορεί να οφείλεται σε έλλειψη δοσμένων πληροφοριών κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Στην ερώτηση σχετικά με το πότε το βρέφος στήριξε για πρώτη φορά το κεφάλι του, το 74% απάντησε πως αυτό έγινε μεταξύ 2 και 4 μηνών, πράγμα που αναφέρεται στην βιβλιογραφία μας Froma P.Roth & Colleen K.Worthington(2016), Treatment “Resource Manual for Speech-Language Pathology” 5^η έκδοση, , Cengage Learning (p.217-276,4^ο κεφάλαιο) όπου στους δύο μήνες τα βρέφη είναι ικανά να κρατήσουν το κεφάλι τους για σύντομο χρονικό διάστημα. Σχετικά με το 21% όπου απάντησε ότι το παιδί στήριξε το κεφάλι του στους 4 με 6 μήνες όπως

βλέπουμε και στην βιβλιογραφία το παιδί δηλώνει πιο έντονα την στήριξη του κεφαλιού του. Οποτε θα μπορούσαμε να προτείνουμε περαιτέρω έρευνα να σε αυτό το κομμάτι

Το 56% απάντησε πως το παιδί τους μιμήθηκε έκφραση προσώπου στους 2-4 μήνες ενώ μόλις το 25% συμφώνησε με τη βιβλιογραφία και απάντησε 4-6 μήνες. Προτείνεται περαιτέρω έρευνα.

Το 37% απάντησε πως το κλάμα των παιδιών που παρακολουθούσαν διαφοροποιήθηκε μεταξύ 2 και 4 μηνών, ενώ το 24% απάντησε μεταξύ 4 και 6 μηνών, όπως υποστηρίζεται και από τη βιβλιογραφία. Η διαφορά αυτή μπορεί να οφείλεται στον κοντινό δεσμό που υπάρχει μεταξύ των γονέων και των παιδιών τους, γεγονός το οποίο τους οδηγεί στο να κατανοούν με μεγαλύτερη ακρίβεια συμπεριφορές των παιδιών τους, σε σχέση με την κατανόηση που θα είχε ένας αντικειμενικός ερευνητής.

Στην ερώτηση σχετικά με το πότε το βρέφος αντέδρασε σε παιχνίδι «κουκου-τσα», το 76% των ερωτηθέντων απάντησε πως το βρέφος αντέδρασε στο διάστημα 7-9 μηνών, πράγμα που επιβεβαιώνει την βιβλιογραφία μας. Μόλις το 11% των ερωτηθέντων απάντησε πως αντέδρασε στο διάστημα 9-11 μηνών. Φυσιολογική απόκλιση σύμφωνα με την παραπάνω βιβλιογραφία.

Όσον αφορά τη μίμηση ήχων, το 19% απάντησε πως συνέβη για πρώτη φορά στους 6-9 μήνες, το 36% στους 9-12 μήνες, όπως υποστηρίζεται από τη βιβλιογραφία, και το 25% στους 12-15 μήνες. Η καθυστέρηση αυτή μπορεί να οφείλεται σε ιστορικό διαταραχών στην οικογένεια ή στο ίδιο το βρέφος. Επίσης, μπορεί να οφείλεται σε σύγχυση των γονέων σχετικά με την ερώτηση, την οποία πιθανώς να θεώρησαν σχετική με τις πρώτες λέξεις του παιδιού. Παρ' όλα αυτά, είναι ένα ποσοστό που δεν μπορεί να παραβλεφθεί. Συνεπώς χρειάζονται περαιτέρω έρευνες πάνω στο κομμάτι αυτό.

Στην ερώτηση σχετικά με τη πρώτη δείξη του βρέφους, μόλις το 28% συμφώνησε με τα αποτελέσματα της έρευνας των Boundy, Faulkner και Theakston (2016), απαντώντας 10-12 μήνες. Αντιθέτως, το 42% απάντησε 8-10 μήνες και το 10% 12-14 μήνες. Προτείνεται περαιτέρω έρευνα.

Στην ερώτηση σχετικά με το πότε το βρέφος κοιτάζε στο ίδιο σημείο που κοιτάνε οι γονείς/φροντιστές, το 47% απάντησε στους 12-14 μήνες, ενώ μόλις το 11% συμφώνησε με τη βιβλιογραφία και απάντησε στους 14-16 μήνες. Μεγάλο ποσοστό απάντησε δεν θυμάμαι-δεν απαντώ (21%) Προτείνεται περαιτέρω έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ / ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ

Η παραπάνω έρευνα διεξήχθη ηλεκτρονικά, χωρίς να δίνεται δυνατότητα στους ερωτηθέντες να κάνουν ερωτήσεις σχετικά με απορίες που μπορεί να τους δημιουργήθηκαν, κατά τη διάρκεια της έρευνας. Έτσι μπορεί να υπάρχουν απαντήσεις βασισμένες στην παρερμηνευση της ερώτησης και στο παράγοντα της τύχης που κάποιες φορές επιλέγουν οι ερωτηθέντες.

Επίσης, το δείγμα δεν ήταν ελεγχόμενο, καθώς μπορούσαν να λάβουν μέρος όλα τα μέλη ομάδων, οι οποίες, παρ' όλο που στόχευαν σε συγκεκριμένο κοινό, δεν απαγόρευαν την είσοδο σε άτομα που δεν σχετίζονται με το περιεχόμενό τους.

Επιπλέον, για λόγους ευχρηστίας, δεν δόθηκε στους ερωτηθέντες η δυνατότητα ανοικτής απάντησης, με αποτέλεσμα να υπάρχει πιθανότητα λανθασμένων απαντήσεων λόγω του τυποποιημένου χαρακτήρα τους.

Η έρευνα, παρ' όλα αυτά, εμφάνισε αποτελέσματα τα οποία δεν συνάδουν με τα αποτελέσματα της βιβλιογραφίας, γεγονός το οποίο οδηγεί στην ανάγκη περαιτέρω έρευνας στους τομείς που ελέγχθηκαν όπως και στην ανάγκη πιο ελεγχόμενης έρευνας όσον αναφορά το πληθυσμό και το τρόπο διεξαγωγής της. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονίσουμε και τον παράγοντα της ισχυρής αναδρομικής μνήμης των ανθρώπων που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο, διότι σε ερωτήσεις όπως αυτές του παραπάνω ερωτηματολογίου είναι απαραίτητη. Η επιλογή απαντήσεων τύπου «κατά προσέγγιση» μπορεί και να ευθύνονται για την μεγάλη απόκλιση των αποτελεσμάτων από την βιβλιογραφία μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βογινδρούκας, Ι. (2008). Πραγματολογική ανάπτυξη και διαταραχές. Στο Δ. Νικολόπουλος(Επιμ.), *Γλωσσική Ανάπτυξη και Διαταραχές* (σσ.315-344). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος
- Γεωργοπούλου Χ. Σταυρούλα Ph.D (2013) «Μεθοδολογία Έρευνας και Ανάλυση Δεδομένων στην Λογοπαθολογία»
- DeCasper, A. & Fifer, W. (1980) Of Human Bonding: Newborns Prefer their Mothers' Voices. *Science, New Series, Vol. 208, No. 4448 (Jun. 6, 1980)*, σσ. 1174-1176. Ανακτήθηκε: 28/01/2009, από <http://www.jstor.org/stable/1683733>
- Hagan J. , Shaw, J. & Duncan P.(2008). *Guidelines for health supervision of infants, children and adolescents*. Elk Grove Village: American Academy of Pediatrics
- Μαρίνης, Θ. (2008). Ανάπτυξη της σύνταξης και της μορφολογίας σε παιδιά με φυσιολογική ανάπτυξη και σε παιδιά με διαταραχές του λόγου. Στο Δ. Νικολόπουλος(Επιμ.), *Γλωσσική Ανάπτυξη και Διαταραχές* (σσ.277-314). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος
- Froma P.Roth & Colleen K.Worthington Treatment 2016 “Resource Manual for Speech-Language Pathology”,5^η έκδοση, , Cengage Learning (p.217-276,4^ο κεφάλαιο)
- Morris, J. & Franklin, S. (2014) Διαταραχές στην Ακουστική Κατανόηση. Στο Η. Παπαθανασίου(Επιμ.), *Αφασία και Συναφείς Νευρογενείς Διαταραχές Επικοινωνίας Τόμος Ι* (σσ.145-). Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Κωνσταντάρας
- Νικολόπουλος, Δ. (2008). Ανάπτυξη και διαταραχές δεξιοτήτων γραπτού λόγου. Στο Δ. Νικολόπουλος(Επιμ.), *Γλωσσική Ανάπτυξη και Διαταραχές* (σσ.345-394). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος

Οκαλίδου, Α. (2008). Ομιλία: Ανάπτυξη και διαταραχές τεμαχιακής δομής. Στο Δ. Νικολόπουλος(Επιμ.), *Γλωσσική Ανάπτυξη και Διαταραχές* (σσ. 175-230). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος

Πρώιου, Χ. (2008). Στάδια σημασιολογικής και λεξιλογικής ανάπτυξης. Στο Δ. Νικολόπουλος(Επιμ.), *Γλωσσική Ανάπτυξη και Διαταραχές* (σσ. 231-276). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος

Πρωτόπαπας, Α. (2008). Η ανάπτυξη της αντίληψης της ομιλίας. Στο Δ. Νικολόπουλος(Επιμ.), *Γλωσσική Ανάπτυξη και Διαταραχές* (σσ. 65-134). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος

Parathanasiou, I. , Coppens, P. & Potagas, C. (2014) *Αφασία και Συναφείς Νευρογενείς Διαταραχές Επικοινωνίας Τόμος Ι*. Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Κωνσταντάρας

Παρασκευόπουλος, Ι. (1984). *Στοιχεία περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής*. Αθήνα: Ιδίου.

Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1990). *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*. Τόμος Β. Αθήνα: Προσωπική έκδοση.

Σίμος, Π. (2008). Ανάπτυξη και οργάνωση του νευρωνικού μηχανισμού για την ακοή, την όραση και τις βασικές γλωσσικές λειτουργίες. Στο Δ. Νικολόπουλος(Επιμ.), *Γλωσσική Ανάπτυξη και Διαταραχές* (σσ. 21-64). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος

Shelov S. & Altmann T.(2009). *Caring for your baby and young child:birth to age 5*. American Academy of Pediatrics

Trainor, L., Austin C. & Desjardins R. *Is Infant-Directed speech prosody a result of the vocal expression of emotion?*. McMaster University, Hamilton, Ontario, Canada

Wilson, N. & McLean, S. (1994). *Questionnaire design: a practical introduction*. University of Ulster Press: Newtown Abbery.